

KÜYEREL DÜŞÜNSEL ETKİNLİKLERİ 2011

“Pasif Devrim ve İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi”

Doç. Dr. Cihan TUĞAL

Moderatör: Nabi YAĞCI

KÜYEREL
DÜŞÜNCE ENSTİTÜSÜ

Bu kopya Küyerel Düşünce Enstitüsü tarafından
Friedrich Ebert Stiftung'un katkılarıyla hazırlanmıştır.

İçindekiler

Nabi Yağcı / Moderatör	5
Doç. Dr. Cihan Tuğal'ın Sunumu	9
Soru - Cevap.....	61

Nabi Yağcı

Moderatör

Merhaba ve hoş geldiniz diyorum. Toplantıya gelmeden önce sizler gibi ben de Taksim'den dolanarak geldim. Bak-tım Çerkesler de bayağı açmış, onlar da “Hak, özgürlük” diyor. Tanıdığımız bütün siyasal toplum orada, biz de bu-radayız. Dışarıya bakmak, sırf Taksim'e şöyle bir bakmak bile Türkiye'de son 30 yılda ne kadar, nelerin değiştiğini anlamak için yeterince uyarıcı. Bunu anlamaya çalışıyo-ruz. Onlar orada yürüyor, biz de burada anlamaya gayret edeceğiz. Benim uzun zamandan beri dikkatini çektiğim Türkiye'nin çok temel –elbette sadece ben değil- temel me-selesi olan İslam'ı anlamak, tanımak meselesini biz Küyerel Düşünce Platformu olarak öne aldık ve bu başlık altında bir dizi konferanslar yapmak düşüncesindeyiz, ilkini bu-gün yapıyoruz.

Küyerel Düşünce Platformu olarak size birkaç bir şey söy-lemek istiyorum. Türkiye'deki değişimi –tabii dünyanın bir parçası olarak- anlamaya çalışırken önce kendi kafamızın içindekini de değiştirmek istiyoruz, çünkü değişeni anlaya-bilmek için o değişimin içerisinde olmak lazım. Bunun için

de yeni tezleri arıyoruz. Hangi konuda olursa olsun tezi olan ve bizi biraz daha farklı düşünmeye veya göremediğimiz tarafları görmeye itecek olan yeni düşünceleri, yeni tezleri arıyoruz ve onu bir tribün önünde değil ama dinleyicilerin de katılımcı olduğu ve düşünceleri ve sorularıyla o konuyu daha da derinleştirecekleri bir tarzı tercih ediyoruz. O nedenle de çok kalabalık olmamaya gayret ediyoruz, bu toplantıların çok kalabalık olmamasına gayret ediyoruz ki herkes söyleyeceğini rahatlıkla söylesin ve daha rahat tartışabilelim diye.

Ben tamamen tesadüfen Cihan dostumu tanıdım, yani kendisini tanımadım, kitabını tanıdım tabii. Kendisi ile ilk defa burada karşılaştık. Daha önceden tanımiyorum. Kendisine de söyledim, benim kafamdaki fizyonomiyle-tiple sen çok farklısın. Ben daha böyle yaşlı başlı bekliyordum, akademik falan ya da biraz yüzünde akademik ağırlık olan ama son derece sevecen bir arkadaşla karşılaştım. Yapı Kredi Yayınları'na girmiştim, mart ayındaydı zannediyorum, ararken bu kitabı gördüm. Bunu benim cehaletime verin, o zamana kadar da kitabın farkında değildim ve dolayısıyla Cihan arkadaşım farkında değildim. Kitabı aldıktan sonra tam da aradığımın olduğunu gördüm.

Üsküdar'a geçiyordum, daha motorda başladım ve sonra hava da soğuktu ama bir açık hava çayhanesine oturup ilk taramayı neredeyse bitirdim, sonra tabii tekrar okudum ve ondan sonra Küyerel Platformu'ndaki arkadaşlara önerdim

“Davet edelim, Sayın Cihan arkadaşımız ve bize anlatsın” dedim. Onlar da kabul ettiler ve bugün bu toplantıyı birlikte yapıyoruz.

Daha önceki toplantılardan bir farkımız da şu, konu önemli olduğu için konuya katkı yapabileceğini düşündüğümüz arkadaşları özel olarak davet ettik ve aramızdalar ve katıldıkları için de kendilerine çok teşekkür ederiz, grubumuz adına teşekkür ediyorum. Umuyorum ki gerçekten derine inen, farklı bir tartışma yaparız. Sözü uzatmadan Cihan arkadaşımıza bırakıyorum.

Doç. Dr. Cihan Tuğal

S u n u m

Nabi Bey davetiniz için çok teşekkür ediyorum. Bu konularda her yerde, her koşulda konuşmak zaten zevk ama buradaki topluluk da biraz daha farklı, umarım güzel bir tartışma olacak. Şimdi kitabın çok fazla boyutu var ve tabii ben kitabı özetlemeyi düşünmüyorum. Daha çok bir boyutuna yoğunlaşacağım ve de bu boyutun da kitabın sadece sonunda ufak bir dört-beş sayfa olan Mısır meselesini açarak Türkiye'yi anlatmak istiyorum ama daha tematik bir [ana odak?] var aslında, mesele sadece Türkiye, Mısır değil. Zaten benim bu araştırmaya başlarkenki derdim de bu ana odaktı, sonra iş dallanıp budaklandı. Ana odak her zaman benim için, yani İslam'ın ekonomik boyutu nedir ve de daha da somut olarak dindar Müslümanların ve İslami hareketin, belki kelime olmuyor, İslami hareketin daha ziyade serbest piyasa ekonomisi ile bağlantısı nasıl değişti geçtiğimiz on yıllarda. Bunu kitapta da etnografi üzerinden yaptım, etnografik kısmına burada sorular olmadığı sürece girmeyi düşünmüyorum. Daha çok tarihsel seyri üzerinden anlatıp etnografiyi sadece o tarihsel seyri desteklediği ölçüde işin içine katacağım.

İslami hareketin piyasa ekonomisi ile bağlantısı değişirken bunun nedenleri neydi, buna odaklanacağım. Sonra da uzunca bir parantez açacağım, belki de konuşmanın ortalarında bir yerde ve bunun İslami hareketteki diğer değişikliklerle bağlantısını da tartışacağım, bu daha kısa bir tartışma olacak. Bir de Mısır-Türkiye karşılaştırması üzerinden gitmek istiyorum, çünkü çok ilginç benzerlikler ve farklılıklar var ve benzerlikler kadar birbirini tutmayan özellikler de bence çok aydınlatıcı.

İslami hareketin piyasa ekonomisi ile bağlantısının neden değiştiği konusunda aydınlatıcı bir karşılaştırma olduğunu düşünüyorum. Normalde işin içine İran'ı da katıyorum ama daha önce de bu konularda konuştum; İran'ı katınca iş bir, bir buçuk saate filan uzuyor ve sizi sıkmamak için İran'ı şimdilik işin dışında bırakıyorum. Belki soru cevab kısmında başka ülkelere, özellikle de İran'a da girebiliriz, çünkü İran'da gerçekten üçüncü bir yol gibi İslami hareket ve İslami hareketin ekonomik boyutu açısından.

Mısır: İhvan ve Seyyit Kutup

Mısır'la çok kısaca başlayacağım. Mısır'daki hareket kristalize olması, bir örgütlülüğe kavuşması çok daha erken, 1920'lerin sonu ama tabii tam kemale ermesi daha 1930'lar 40'lar. Müslüman Kardeşler'le birlikte ağırlıklı olarak esnafın, öğretmenlerin de çok önemli bir yer tuttuğu hareket ya da cemaat olarak başlıyor Müslüman Kardeşler.

İlk başlarda net bir ekonomik tavırları yok, daha ziyade 1940'larda, 50'lerde şekillenmeye başlıyor. O esnada tabii ki siyasal bağlam çok belirleyici oluyor. Emperyalizme karşı direniş hareketi olarak kurulmuş olması ve emperyalizmle de kapitalizmin ve İngilizliğin iç içe geçmesi, dolayısıyla İngiltere'ye monarşiye, daha sonradan Amerika'nın da dahli oluyor. Bütün bunlara net bir tepki verince biraz da antikapitalist bir hareket olarak şekilleniyor. Bunun ilk net işaretleri Hasan el-Benna'dan daha ziyade Seyyid Kutub'un eserlerinde görülebilir. Özellikle *İslamda Sosyal Adalet*'in ilk baskısı, çünkü ikinci baskısında bazı vurgu değişiklikleri oluyor. İlk baskıda çok net bir antikapitalizm, fakat ne tarz bir antikapitalizm dersiniz, yine bölgenin dinamikleriyle ve dönemle alakalı olarak devletçi sol bir antikapitalizm. Malum, BAAS'ın daha yeni yeni şekillendiği, Arap sosyalizminin dorukta olduğu bir dönem bu ve genel olarak zaten entelektüeller otoriter ve merkezietçi bir devlette görüyorlar kurtuluşu; hem emperyalizm hem kapitalizmden kurtuluşu otoriter, merkezietçi ve milliyetçi bir devlette görüyorlar. Belki bu milliyetçilik boyutu Müslüman Kardeşler'de hiçbir zaman ciddi bir şekilde yerleşmiyor ama 1950'lerdeki, 60'lardaki Müslüman Kardeşler net bir şekilde devletçi, kamulaştırmacı, neredeyse Nasır'dan bile daha çok kamu sektörüne vurgu yapan bir ekonomik anlayıştalar. Hedef de net olarak sınıfsız toplum. Nasır ideolojisine baktığınız zaman belki çok daha eklektik ve pragmatik bir ideolojidir Nasır'ınki. Arap sosyalizmi de aşağı

yukarı öyledir. Seyyid Kutub'un bu konuda belki bir parça daha ilkeli olduğu, bir parça daha net olarak sınıfsız toplumu hedeflediği söylenebilir. 1960'larda bu denge değişmeye başlıyor. Bunun temel nedenlerinden biri de Nasır'ın ilk başta Müslüman Kardeşler'le ilişkisi aşağı yukarı iyi olmasına rağmen korkunç bir baskı dönemini başlatıyor. Bu baskı döneminden herkes nasibini alıyor ama en ağır şekilde bastırılan Müslüman Kardeşler oluyor.

Tabii komünistler, sosyalistler de bastırılıyor, keza liberaller. 1960'ların başlarında, ortasında Seyyid Kutub'un kendi tavrının da değişmekte olduğunu görüyorsunuz ve Sosyal Adelet kitabının ikinci baskısı zaten hafif hafif karma ekonomiye kaymaya, devletçi fikirleri özdeşleştirmeye başlayan bir kitap. Fakat genel siyasal bağlam dışında şöyle bir dinamik de belirleyici olmaya başlıyor: Sınıfsal kompozisyondaki ve de örgütün üst kademelerindeki değişimler; ağırlığın net olarak tüccarlara kaydığını görüyorsunuz, örgütün yönetici kadrosunda. Bu arada "örgüt, örgüt" diyorum, bu tanzim sözcüğü, İngilizceye "organisation" diye çevriliyor, Türkçesi de net olarak örgüt. İhvan'ın kendisi için en çok kullandığı sözcük, yani parti, cemaat yerine genelde "Tanzim"den bahsediyorlar ve bu Müslüman Kardeşler'in üst kadrolarının net olarak tüccarlar ve küçük üreticiler yönünde bir ağırlık kazandığını görüyoruz, 1960'lardan itibaren. Tabii bu kopuşlara da neden oluyor yavaş yavaş. O kopuşlara biraz sonra geleceğim, sadece bir ipucu vereyim: 1966'da Seyyid Kutub zaten rejim tara-

findan ortadan kaldırılıyor. Bu noktadan sonra Müslüman Kardeşler'de, Kutub'la da bir hesaplaşma başlıyor; bütün fikirleri, ekonomik fikirleri de dâhil olmak üzere sorguluyor ve saldırıyor en üst kademe tarafından. Tabii bunlar gayet arka planda şeyler ama yavaş yavaş Müslüman Kardeşler'in karma ekonomiden serbest piyasaya kaymaya başladığını görüyoruz, sonradan ayrıntılı olarak anlatacağım gibi bu dönüşüm hiçbir zaman tamamlanmıyor, yani İslam ekonomisini karma ekonomi olarak görme noktasından bir serbest piyasa ekonomisi olarak görme noktasına İhvan-ı Müslim hiçbir zaman gelmiyor.

Milli Görüş'ün Sınıfsal Dayanağı Küçük Esnaf, Tüccardı

Türkiye'ye dönüyorum. 1970'lerin sonlarına kadar getireceğim. Türkiye'de daha başından itibaren zaten bir öğretmen-öğrenci ağırlığı yok, hareketin bütünü için söylemiyorum bunu, İslami hareketin ana örgütü Milli Görüş için söylüyorum. 1970'lerden itibaren asıl olarak ağırlıklı olan sınıfsal odağın tüccarlar ve esnaf olduğunu görüyoruz. Bu zaten ilk baştan farklılık yaratıyor, çünkü sonradan da biraz anlatacağım gibi Mısır İslami hareketindeki bu öğrenci-öğretmen öbekleri İhvan'dan kopuyorlar ve daha sosyal adaletçi kalıyorlar. Bu esnaf-küçük sermayeye bugünden bakıp bunlar zaten her zaman serbest piyasacıdır diye düşünmemek lazım, çünkü 1970'lerde tam tersini görüyoruz.

1970'lerdeki Milli Görüş'ü ana ekonomik eğilimi tam tersine küçük üreticiyi koruyan bir devletçilik anlayışı, yani devletin egemen olduğu; neden egemen, asıl hedef ne? Kesinlikle Kutub'daki gibi sınıfsız toplum falan değil, daha çok küçük üreticiyi büyük sermayedara karşı korumak; ana hedefin bu olduğunu görüyoruz. Bu ana hedef altında bir sürü öge var. Bir toplumsal adalet söylemi Milli Görüş'te de var. Kutub'daki kadar yoğun olmamasına rağmen, zaten sınırlı bir Kutub etkisi de var.

1974 CHP-MSP Koalisyon Protokolü

1970'lerdeki yayınlara, broşürlere, gazetelere vs. zaten Milli Görüş çevrelerinde, 3.Dünya İslami hareketindeki en saygı duyulan lider belki Mevdudî ise ikinci büyük isim olarak da Seyyid Kutub'u görüyoruz ama hangisi Kutub? Toplumsal adaletçi özelliğinden başka belki başka özellikleri, fakat sınırlı da olsa bir toplumsal adalet vurgusu var. Aslında bunun en net olarak görüldüğü yerlerden biri Milli Selamet Partisi'nin CHP ile birlikte kaleme aldığı 1974 Koalisyon Protokolü.

Bu belge vaktiniz ve ulaşma imkânınız varsa mutlaka okumanız gereken iki-üç belgeden biri bence, Türkiye'de İslami hareketin ekonomik anlayışı açısından. Buradan nasıl bir profil çıkıyor? Ecevit CHP'sinin ve Milli Selamet Partisi'nin çok benzer bir ekonomik vizyonu olduğunu görüyoruz.

Bunları karşıt hareketler olarak düşünmemek lazım, en azından ekonomi bazında; tabii diğer anlamlarda farklı olabilirler. Net biçimde kalkınmacı ve devletçi bir koalisyon protokolü ve net biçimde korumacı, yine küçük üreticiyi ve küçük esnafı korumaya odaklı bir koalisyon protokolü. Korumacılıkla biraz çelişkili gözükse de el ele giden bir otonomi söylemi de var, yani küçük üreticinin özerkliğinin sağlanması. Mesela biz 1970 sonrası söylemde şekillendiğimiz için en azından daha genç kuşaklar için söylüyorum, küçük esnafı, küçük üreticiyi hep böyle devletin karşısında görüyoruz; hani asıl düşmanı devletmiş gibi, asıl düşmanı vergiler, kontrol, denetim. Fakat o dönemde öyle değil ya da tek söylem o değil. Asıl rakip, asıl düşman büyük sermaye gibi görünüyor, küçük üreticinin karşısındaki. Devlet ve küçük üretici bir ittifak kurarsa büyük sermayenin hâkimiyeti azaltılabilir düşüncesi var.

Koalisyon protokolünün başka bir özelliği de bölgesel eşitliğe çok ağırlık vermesi. Şimdi ilk planda İslami hareket böyle kuruluyor, emekleme dönemleri diyelim buna: 1930'lardan 1960'lara Mısır, Türkiye için çoğunlukla 1970'ler anlattığım dönem. Sonra dünya piyasasının devreye girdiğini ve dengelerin değiştiğini görüyoruz. Buradaki temel kopuşlardan biri bu iki ülkenin dünya piyasalarına entegre olmaya başlaması. Mısır'da bu 1973-74'te başlıyor, Türkiye'de de zaten belli entegrasyon elbet var, münhasır bir devlet olmadığı için fakat daha büyük entegrasyon 1980'lerde başlıyor ve dizginsiz piyasaya yavaş yavaş her iki ülke de

evrilmeye başlıyor. Tabii çok farklılık var, bunların hepsine ayrıntılı olarak girmeyeceğim ama genel itibarla baktığımızda iki ülkede de büyüme oranlarının tutarlı olarak arttığını görüyoruz. Mısır'da bu tutarlılık elbette daha az. Türkiye'de de 1990'lı yıllar bir kesinti belki, Mısır'da da aynı yıllarda bir kesinti oluyor. 1990'lı yıllarda Türkiye için de bu piyasa odaklı büyümenin biraz tökezlediği dönemler. Fakat iki ülkede de ciddi bir Müslüman burjuvazi oluşuyor, yani Kobi lafinin artık yetersiz kaldığı, yavaş yavaş dindarların büyük sermayeye kavuştuğu bir dönemin başlangıcı 1979-1980 her ülke için. Buna mukabil olarak her iki ülkedeki İslami harekette de vurgunun piyasaya kaydığını görüyoruz, piyasa ekonomisine, yani kalkınma fikri ikinci plana düşmeye başlıyor. Şimdi tekrar Mısır'a dönüyorum.

Dediğim gibi 1970'lerden itibaren iyice artan bir tüccar ve orta ölçekli sermaye hâkimiyeti var ve bu giderek büyük sermayeye dönüşüyor zaten. Bunun çok dinamiği var, niye böyle bir büyüme olduğunu, yine Türkiye ile belki bir farklılığa dikkat çekme açısından sadece çok kısaca söyleyeceğim. Müslüman Kardeşler o kadar sert biçimde çökertiliyor ki kaçabilen yurtdışına kaçıyor ve ağırlıklı olarak kaçılan yerler Basra bölgesi ve petrol zengini ülkeler. Buralarda ilk başta işçi olarak çalışanlar, sonra küçük esnaf vs. olarak çalışmaya başlıyorlar ve para akışı başlıyor; Mısır'da kalan akrabalara, tanıdıklara ve İhvan'ın yeraltındaki örgütlenmesine para akışı başlıyor. Oradan yavaş yavaş bir burjuvazi doğmaya başlıyor. Bunu şundan anlatıyorum,

tek mesele dünya piyasası ile bütünleşme meselesi değil, lokal ve siyasi dinamikler de bunda gayet önemli. Şimdi burada İhvan ve Müslüman Kardeşlerin söyleminde karma ekonomiye geçiliyor dedim, fakat bu tarz karma ekonomi, eskinin karma ekonomisi değil. Ecevit'in demin dediğim karma ekonomisi değil, çok daha finans ağırlıklı bir karma ekonomi. Finansın İslami burjuvazide çok büyük bir yer tutmaya başladığını biliyoruz, zaten Türkiye'den de aşağı yukarı bildiğimiz bir şey, hani İslami bankacılık vesaire-den. Fakat bunun rolü Mısır'da finans sektörünün İslam burjuvazi türü çok daha büyük. Bütün bunları nereden çıkardığımı da kısaca söyleyeyim: Birazdan söyleyeceklerimi de üç-dört tane kaynaktan çıkarıyorum. Bir; partinin seçim platformları var. Pardon, parti dedim yine, parti değil, parti olmadığı için programı yok fakat partilerle partiymişçesine seçim koalisyonlarına gidiyor. Mesela 1984'te muhafazakâr bir blok, 1987'de başka bir muhafazakâr blok var ve bu muhafazakâr blokların seçim platformları var, Muhafazakâr derken kültürel ve siyasi anlamda tabii.

Yine İhvan'ın ekonomi politikasına baktığımızda bayağı değişik bir portre ortaya çıkıyor, mesela net bir özelleştirme karşıtlığı 1984 programında da 1987'deki koalisyon protokolünde –parti olmadığı için program yok, koalisyon protokolünde- özelleştirmeye bir mesafe var. Özelleştirmeyi bir nebze sahipleniyorlar devleti zayıflatacağı için fakat böyle ilkesel bir özelleştirmeyi sahiplenme durumu yok, yani biraz pragmatik bir yaklaşım. Bu devletin kontrolün-

den çıksın da bu büyük işletmelerin hepsi değil, bir kısmı ki devletin gücü azalsın, başka güç odakları oluşsun, çok daha siyasi mantık üzerinden kurulan bir özelleştirmeyi kısmen kabul ediyorlar ama stratejik kuruluşların özelleştirilmesine her zaman net bir karşı çıkış var. Orada da toplumsal devlet kaygısından daha çok ulusçu ya da milliyetçi diyebileceğimiz bir kaygının ön plana çıktığını görüyoruz. Fakat bu koalisyon protokolleri işin bir yüzü, mesela meclis tutanaklarına baktığımızda başka bir şey görüyoruz. Meclis tutanaklarında İhvan'ın vekilleri net biçimde grevci işçilerin yanında yer alıyorlar. Grevlerin çoğunun konusu da ücret, iş güvencesi ve özelleştirme karşıtlığı, yani İhvan meclise girdiği oran 1984'ten 2005'e kadar değişmiyor, bu devrimden önceki beş senede de böyle, belki İhvan'ın kendi tarihine nazaran en serbest piyasacı dönemi diyebileceğimiz o dönemde bile millet meclisindeki İhvan, özelleştirmelere direniyor.

Kaleme almış oldunan koalisyon protokollerinden daha da özelleştirme karşıtı; bu da işin başka bir yüzü. Başka kaynaklara baktığımızda, mesela 1980'de düzenli olarak *Liva-i İslam* \İslam'ın Sancağı diye bir gazete çıkartıyorlar, 1990'larda bu kesintiye uğruyor. Son bir iki senedir haftalık olarak çıkmaya başladı, arada günlük olarak çıkartma çalışıyorlar. Burada daha karma bir yapı görüyorsunuz, bazı yazarlar daha serbest piyasacı, bazıları karma ekonomici, bazıları da artık açıktan açığa devletçi olmasa bile, saf devletçiliğin pek meşruiyeti kalmamış durumda ama devlet

ağırlıklı ya da toplumsal adalet ağırlıklı ekonomiyi savunan yazarlar da görüyorsunuz. Bir de bunlar hareketin merkezi ve sol kanadı diye tanımlayabileceğimiz ögelerse hareketin içinde bir de net bir sağ kanadı var; ekonomik anlamda söylüyorum, siyasi ve kültürel anlamda bunlar hareketin sağ kanadını oluşturmuyor aslında, fakat ekonomik olarak sağ kanat iktisatçılardan ve de fakihlerden oluşuyor. Bunlar, yani fıkıh âlimleri ve iktisatçılar çok net bir serbest piyasacılığa doğru kaymış durumdadır. İktisatçılarda bu daha büyük ve net bir değişim ama fıkıh âlimlerinde de bu yönde bir evrilme görüyoruz.

Bütün bu faktörlere rağmen bütün hareketi kesen ortak bir eksenden bahsedebiliriz, o da İslam ekonomisi diye kapitalizme ve komünizme karşı tanımlanan bir şeyin biraz gündemden kalkması. Hâlâ çok sıkıştırırsanız “Evet, evet, elbette biz bunu istiyoruz” çıkacaktır ama hareketin yayınlarında, mecliste, seçim ittifaklarında vs. çok dile getirilmediğini görüyorsunuz. “Bizim kapitalizmden ve komünizmden farklı bir ekonomik anlayışımız vardır” meselesi artık çoğunlukla buharlaşmış durumda.

Vaktim kalırsa biraz sonlara doğru sosyal yardım ve hayır meselelerine gelmek istiyorum ama şimdilik orayı atlatacağım.

Bir de bu ortak eksene rağmen net bir biçimde serbest piyasacı olanların İhvan’da her zaman yenilgiye uğratıldığını da eklemek lazım.

Türkiye'den en büyük farklılık bu, açıklamaya çalışacağım farklılık da bu. İhvan'da da bir serbest piyasacı kanat var, 1960 ve 70'lerden itibaren olagelmiş, fakat bunlar tekrar tekrar yenilgiye uğrattılıyor. Özellikle parti olarak (Vasat Partisi) koştukları zaman; 1990'ların sonunda böyle bir girişim yaşıyor ve bu parti çok önemsiz bir parti olarak kalıyor. Ağırlığı gayet ciddi ama siyasi ağırlığı sıfıra yakın bir parti olarak kalıyor.

Adil Düzen'in referansları

Şimdi tekrar Türkiye'ye dönüyorum ve ilk anlattığım hikâye bütün farklılıklarına rağmen biraz daha birbirine benzeyen bir hikâye Türkiye'nin nasıl ayrıştığını göreceğiz.

Refah Partisi'ne bakmak istiyorum. Refah Partisi içinde iki tane –elbette çok çok eğilim barındıran bir parti ama- ekonomik anlamda iki eğilim var. Bunlardan birinin başını küçükten orta ve büyük çaplı sermayeye evrilen iş çevreleri çekiyor. Diğer eğilim aslında tam bir eğilim değil, biraz havada uçuşan bir şey; birtakım entelektüeller ama böyle çok net bir ekonomik programı olmayan entelektüeller. Arada bir toplumsal adaletten, kapitalizm karşıtlığından bahseden entelektüeller ve de bunların organik bağları olmadan ama belirsiz bir şekilde çağırdığı, seslendiği büyüyen bir gecekondu nüfusu, merkez sağ ve merkez solun etki alanından kaçmakta, çıkmakta olan bir gecekondu nüfusu. Bu kar-

şıklık en net ifadesini ya da aslında neredeyse karşılığın MÜSİAD'la *Adil Düzen* arasındaki gerilimde buluyor.

MÜSİAD, lafta, arada bir “Biz kapitalizme karşıyız” dese de aslında neoliberal kapitalizmi benimsemiş ve bunun sözcülüğünü yapan bir kuruluş ve onun için *Adil Düzen* kitapçığı 1991’de ilk çıktığında, MÜSİAD ve çevresindeki iktisatçılar; tabii burada bir sermaye hareketi yok, bir de ciddi iktisatçılar var. Bunlar, *Adil Düzen*’e karşı kazan kal-dırıyorlar.

Adil Düzen kitapçığına gelmeden önce belirsiz entelektüel söylem dediğim şeyi biraz açmaya çalışayım. Tabii bunun referansları var. 1970’lerde Seyyid Kutub’dan daha ciddi etkilenmiş olan, Seyyid Kutub’u daha ciddiye almış olan entelektüeller, keza Ali Şeriatî’yi de çok ciddi okumuş ve sınıfsız toplum gibi şeyleri daha ciddiye alıyorlar ama bir ekonomik programa dönüştürülmemiş. Bunun bir programa en çok yaklaştığı yer, ironik bir biçimde merkez sağ çizgiye yönelmiş olan bir topluluk, Akevler Kooperatifi. “Adil Düzen” kalıbının bir laf olarak çıktığı yer Akevler Ko-operatifi zaten.

Bu “Adil Düzen” fikriyatını oluştururken, sadece bu 20. yüzyıl İslami hareketlerinden değil, İslam tarihindeki sınıfsal mücadelelerden ve de Marksist olmayan sosyalizmden etkileniyorlar. Marksist olmayan sosyalizm derken en başta Robert Owen’ı kastediyorum. Robert Owen *Manifesto*’yu okumuş olanlarımız bilir, Markist geleneğe ütopyacı sos-

yalist olarak yargılanan ve öyle yüzde doksan değil, yüzde yüz reddedilen bir çizgidir.

Robert Owen'in fikri nedir? Buradaki bazı öğeler tanıdık gelecek: Küçük üretici, küçük üreticinin bir cemaatle birlikte üretmesi, hani kendi nefesine uygun değil de toplumun ahlakına ve ihtiyaçlarına göre üretmesi, aynı zamanda ahlakçı bir adam Robert Owen. Toplum ahlakına ve ihtiyaçlarına uygun olarak komşuluk ahlakı vs., vs., uygun olarak üretim ve dayanışma cemaatleri kurulu olması ve ekonominin bunun üzerine kurulmasını öneriyor.

Marx'tan başlayarak Marksizm şundan dolayı Owen'i reddetmiştir; böyle küçük küçük şeyler kurarsanız, büyük sermaye eninde sonunda sizi yutacaktır, bunun hiçbir kaçıışı yok, onun için zaten ütopyacı sosyalizm diyor Marx buna. Çok temelde doğru bir eleştiri imiş gibi gözüküyor ama sonradan belki soru-cevap kısmında bu meseleyi konuşuruz, çünkü İslam'ın bir ekonomi politiği olacaksa, belki bununla paralel bir şey olacağı net gözüyor. Onun için bu fikri ve bu fikrin Marksist bir eleştirisini belki bir değerlendirmeden geçirmek gerekiyor. Burada önemli olan, anlatmak istediğim bu "Adil Düzen" hikâyesinin sadece İslam'dan kurulmadığı, yani İslami referansları da var, bir de Marksist olmayan sosyalist referansları var.

Adil Düzen Eleştisi

Bu bir *Adil Düzen* kitapçığı olarak partiye yansıdığına, buna 1970'lerin kalkınmacı zihniyetinin de yansıdığını, hatta bunu neredeyse kendi içinde erittiğini görüyoruz, çünkü *Adil Düzen* kitapçığı çok daha kalkınmacı ve devletçi bir kitapçık ama o devletçiliğin önemli bir ögesi *Ablak Toplulukları* oluyor ismi. Birinci kitapçık 1991 İslami ekonomi için üç kaynak demiştim. Birisi bence 1974 koalisyon protokolüdür ama daha bağımsız, daha özgür bir ses olan *Adil Düzen* kitapçığı. Diğer kitapçık *Ablak Toplulukları* tamamen devlet tarafından kontrol edilen ve neredeyse yönetilen topluluklar tanımlanıyor. Akevler Kooperatifi'nin kafasındaki bu değil ama bu Erbakan çizgisiyle birleşince böyle bir şey halini alıyor. Ben bunu temel referans olarak gösteriyorum ama elinize alıp okursanız içinde korkunç çelişkiler barındıran, özellikle bir iktisatçı gözüyle uygulanamaz, biraz tutarsız ve tam yerine oturmamış gibi gözüken bir kitapçık bu. O dönemi yaşayanlarınız hatırlar sadece MÜSİAD değil TÜSİAD ve birçok sivil toplum kuruluşu ve iktisatçı kitapçığın boyutunun beş katı boyuta sahip dokümanlar hazırlayarak satır satır çürüttüler. Niye uygulanamayacağını gayet teknik biçimde iktisatçılar anlattı. Tabii bütün bu saldırılar hep serbest piyasa noktasından yapıldı, farklı farklı noktalardan saldırılmadı, en çok serbest piyasa noktasından saldırıldı.

Sol saldırılara bakarsanız, solcular böyle bir eleştiri ihtiyacı görmediler zaten, nasıl olsa bu yanlış bilinç olduğu için eleştirmeye de gerek yok yaklaşımı oldu. Ben ayrıntılı bir teknik eleştiriye girmeyeceğim, fakat çok bariz birkaç çelişkiden bahsedecek olursak, Erbakan çizgisi bu *Ahlak Toplulukları*'nı devletçilikle birleştirdi, fakat bir de serbest piyasa söylemi görüyorsunuz. Adil Düzen kitapçığı 1991'de diyor ki devlet her şeyi regüle edecek, bir de serbest piyasa olacak, vergiler düşük tutulacak diyor, sonra bu çelişkiler yetmiyormuş gibi bütün bunlarla birlikte *Ahlak Toplulukları* ve işçiler işletmeleri denetleyecek ve işletmelerin bir kısmı da işçi mülkiyetinde olacak, toplu mülkiyette olacak; aynı zamanda faize karşı.

Böyle birbiriyle inanılmaz çelişen şeyleri bir araya toplayan bir kitapçık, ben bunu niye ciddiye alıyorum da anlatıyorum ve niye temel referans olarak gösteriyorum? Çünkü bu kafa karışıklığı gibi gözükten şey aslında temelsiz bir şey değil; bu toplumsal ve siyasal temelleri olan bir şey. Birincisi Milli Görüş hareketinin kendi kalkınmacı, devletçi geçmişti. ikincisi MÜSİAD büyüyen İslami burjuvazi. Üçüncüsü de belki en zayıfı, zaten en çabuk yenilgiye uğratılanı da bağımsız bir İslami ekonomik model özlemi, arzusu ve bunun karşılık düştüğü İslami entelejiyansyanın bir kısmı ve de demin değindiğim gibi hiçbir zaman organik bağlar kurulamayan büyüyen bir kentli yoksul nüfus. Aslında bir parantez açıp sonra bu “Adil Düzen” meselesinin nasıl tasfiye edildiğine geleceğim. O kısa parantez de şu: Çok spesifik

bir hikâye anlattım ama yine de genel planda baktığımızda Mısır'la çok paralel. Türkiye İslami hareketinin 1980'lerde ve 90'larda ekonomik olarak savunduğu modelle, Mısır İslami hareketinin günümüze kadar savunmakta olduğu model birbirine benziyor. Karma ekonomi ama serbest piyasaya, bir taraftan devlete de selam veren, bir taraftan kent yoksullarına, toplumsal adalete her şeye biraz selam veren, onun için iktisatçıların kafasında inanılmaz soru işaretleri yaratan ve de bir türlü iki ülkede de güven uyandıramayan bir model. Bu benzerliğe rağmen çok büyük ve ciddi bir farklılık var. Mısır'da bütün bunlar derin bir fıkıh süzgecinden geçiriliyor, yani iktisatçılar bile konuşurken bir yandan fıkha göndermeler yapıyorlar. Türkiye'de bunun pek yaşanmadığını görüyoruz, hem İslami hareketin kendi geçmişinden dolayı hem de malum yasal sınırlardan dolayı. Parantezi kapatıyorum.

“Adil Düzen”in tasfiyesi

“Adil Düzen” tasfiyesi 1994'te net olarak başladı, daha önce bu söyleme karşı MÜSİAD ve iktisatçılar tarafından teyakuzlar var, fakat 1994'te tasfiye başlıyor.

Bunun sinyalleri nedir? 1994'te parti ikinci kitapçığını bastırıyor. *Adil Düzen: 21 Soru, 21 Cevap*. İlk soruya ilk cevabı, daha doğrusu kitapçıktaki ilk cümle şu: “Türkiye'deki en serbest piyasacı model Adil Düzen'dir”. Zaten böyle bir

açılış yaptıktan sonra geresini de çok okumaya gerek yok ama okursanız göreceksiniz, bu kitapçıkta net bir serbest piyasacılık var. Fakat 1994'te hakikaten “Adil Düzen” tasfiye olmuştur ya da İslami ekonomi, toplumsal adaletçilik tasfiye olmuştur diyebilir miyiz? Hayır. Çünkü bu dört beş kaynağa birden bakılmalı. Partilerin seçim platformları ya da kitapçıkları, broşürleri yeterli olmuyor. 1999 seçimlerinden itibaren 2001'e 2002'ye kadar gazetelere, entelektüellere baktığımızda hâlâ bir toplumsal adalet söylemi hâkim. İkinci *Adil Düzen* kitapçığının çıktığı 1994 senesinde bile partinin seçim propagandası neredeyse tamamen neoliberalizm karşıtı, serbest piyasa karşıtı bir seçim propagandası ve: ağır bir saldırı, sadece sermayenin kendisine değil, sermayenin mantığına da yapılıyor.

“Adil Düzen” den Serbest Piyasaya Geçiş

1994 Yerel Seçimleri'nde Tayyip Erdoğan'ın İstanbul konuşmalarına bakacak olursanız, sadece ekonomik anlamda da değil, bir kent tahayyülü anlamında, sermaye ve serbest piyasa karşıtlığı görüyorsunuz. Bunun mimari açıdan net bir ifadesini söyleyeyim. 1994'te en büyük seçim vaatlerinden biri “Biz iktidara geldiğimizde bütün iş çevrelerini kentin dışına atacağız”, yani bundan kasıt işadamlarını atıyoruz değil, iş dünyasının coğrafi odakları kentin dışına atılacak ya da kentin istenmeyen, kötü bölgelerine. Neden? “Çünkü biz burada Osmanlı-İslami yaşamını ve mimarisini canlan-

dıracağız, burada ne gökdelene, ne bir büro yoğunluğuna izin veremeyiz.” Dolayısıyla serbest piyasa karşıtlığı sadece toplumsal daha eşitlik üzerinden falan da kurulmuyor, başka kaygılar da var: İslami mimari, İslami yaşam vs. gibi.

O dönemin dergilerine, kentçilerine vs. baktığınızda da benzer şeyler görebilirsiniz: *“Kentin merkezinde kule olmaz, kentin merkezinde cami olur, caminin yanında da küçük esnaf, okul, kültür merkezi olur. Bu iş dünyası düşmanlığı, sermaye düşmanlığı anlamına gelmiyor, sermayenin toplumda bir yeri vardır, o yer de toplumun marjinerleridir”*. Bu kurguya göre sermayedar toplumun alt, ikinci sınıf vatandaşdır. Bir taraftan Adil Düzen kitapçığında serbest piyasanın savunulduğunu görüyorsunuz, bir taraftan “bu sözler seçim propagandası zaten politikacılar hep böyle yapar” deyip geçiştiremeyiz. Çünkü bunun entelektüel bir temeli var, asıl mesele de o.

1994’ten sonraki uygulamalara bakacak olursak, hem bu vaaadinin tamamen çiğnendiğini görüyorsunuz; kuleler bol bol dikilmeye başlanıyor, bu tırnak içindeki “İslami” belediyeciliğin nasıl bir İstanbul yarattığını zaten görüyoruz, çok detaya da inmeye gerek yok. Hem işyerleriyle iç içe geçiliyor, kesinlikle sermayeler toplumun marjininde olan filan değil, merkezinde, tepesinde, her yerinde olan insanlar haline geliyor hem de popülist uygulamalar görüyorsunuz. Dolayısıyla serbest piyasacı döneme pat diye geçilmiştir demek yanlış olur; bu çelişkili birliktelik devam ediyor,

popülist uygulamadan kastım nedir? Mesela hizmetlerin İstanbul'un daha zengin ilçelerinden daha yoksul ilçelerine kaydırılması ki bu Ak Parti'nin şu andaki refah devleti anlayışından daha farklı bir şeydir, çünkü net olarak burada bir zenginden alıp yoksula verme durumu var. Dolayısıyla İslami belirleyiciliğin ilk beş belki on yılında yeniden dağıtıcı refah devletinin hâlâ bazı uygulamalarla yaşatıldığını görüyorsunuz. Dolayısıyla hâlâ büyük kopuş yaşanmıştır diyemeyiz. Bunlar ve bu süreç böyle gitseydi belki de Mısır'daki gibi bir İslami hareketimiz olacaktı.

Peki, değişen ne oldu? Büyük kırılma noktalarından biri 1997'den sonra darbe tehdidinden sonradan vesayet, Jakobenezm vs. vs. denilmeye başlayan tehditlerden ve hâkimiyetten tek çıkış yolunun sermayeyi devlete karşı güçlendirmek ve bir siyasi hesapla başladığını görüyorsunuz. Yine ilkesel kabul hâlâ yok, bir siyasi hesap var, fakat süreç iyice perçinlenmeye başlıyor, siyasi hesap olarak başlayan şey gerçekliğin kendisine dönüşmeye başlıyor.

Tabii lokal bir hikâye anlatıyorum ama her zaman dönüp dünyaya da bakmak lazım. Dünya piyasalarının Türkiye ile Türkiye'nin dünya piyasaları ile tamamen bütünleşmesi meselesi.

İlimli İslam'a Geçiş

Başka bir dinamik 1997'den sonra daha Fazilet Partisi ile birlikte bir Avrupa Birliği'ne yönelme sürecini görüyoruz. Türkiye'deki insan hakları ihlallerinin ancak Avrupa Birliği yoluyla çözüleceği ve Avrupa Birliği de malum, serbest piyasa ile üçüncü yol arasında gidip gelen bir kuruluş olduğu için o da serbest piyasaların kabulünü güçlendiren bir öge oluyor. Sonra bir başka kopuş noktası, en azından serbest piyasa açısından 1994 ve 97 kadar belirleyici olmasa da 2001 ve ilimli İslam söyleminin devreye girmesi.

Batı'da İkiz Kulelere saldırı sonrası stratejik olarak ilimli İslam gibi bir şeyi arayan odaklar var ve daha stratejik olarak bir model aranıyor. Batı dünyasının güç odaklarının çoğunluğu sadece Bin Laden'e karşı değil, Müslüman Kardeşler'e karşı da böyle bir model arayışına gidiyor.

2001'den sonra nihayetinde eksiksiz bir neoliberalizme geçildiğini görüyoruz. Şimdiye kadar hep piyasa ve serbest piyasa dedim. Neoliberalizm kavramını maalesef devreye sokmak gerekiyor. Niye maalesef diyorum, kafa karıştırıcı bir kavram ama çok da önemli bir kavram; bunu açmadan hikâyeyi tamamlamak çok zor. Serbest piyasacı uygulamalar var, yani neoliberalizmle özdeşleştirilen, aşağı yukarı her şeyin özelleştirilmesi, devlet denetiminin serbest piyasa üzerinde minimum noktaya indirilmesi, sendikasılaştırma, ekonominin üretimden daha çok finans-turizm ve hizmete kayması ve planlama olduğu ölçüde bunun merkezler ta-

rafından değil de yereller tarafından yapılması vs., vs. Bu liste uzatılabilir; Washington Konsensüsü denilen, önce 10-15 madde ile başlayan ve sonra revizelerle 25-30 maddeye çıkan neoliberal anlayış. Niye neoliberal? Çünkü iş burada bitmiyor. Şu anda basına baktığımızda neoliberalizmin bu politik-ekonomik karakteristiği en çok odaklanılan vasfıdır. Fakat neoliberalizmi neoliberalizm yapan klasik neoliberalizmden ayıran şey, öznellik kurgusudur, yani *bireye nasıl bakacağız, insan nedir; hem ideal insan nedir hem doğal insan nedir?*

Klasik liberalizmde insanın zaten kendi doğası gereği üreten ve piyasa için üreten bir varlık olduğu varsayılır ve binlerce yıldır birtakım yapay gelenekler ve daha sonra da devlet ve sosyalizm tarafından bu insan doğası kuşatılmıştır ve baskı altında tutulmuştur ve endüstri devrimi ile beraber o baskılar alt edilmeye başlanmıştır vs., vs. Neoliberalizm de ise böyle bir insan doğası kabulü yok. Neoliberalizm diyor ki *“bizim bu piyasa öznesini aktif olarak kurmamız gerekiyor”* ve neoliberalizm’in en büyük sorusu ya da sorunsalı diyelim, bu *kişinin nasıl kurulacağı, bu insan tipinin nasıl kurulacağı*. Bu piyasa için üreten ve bunun için yaşayan insanı nasıl kuracağız? İslami harekette en büyük değişimlerden biri sadece bu neoliberal ekonomi politikaların kabulü değil de, bir *piyasa için üreten insan kabülüne kayılması*. Dolayısıyla neoliberalizm’in bu sorunsalının Türkiye’de ve İslam dünyasının bazı yerlerinde İslam üzerinden çözülmesi, İslami hareketin insan anlayışının

değişmesi üzerinden çözülmesi. Dolayısıyla burada neo-liberalizm ve İslam'ın sadece birtakım devlet uygulamaları değil, sosyal toplumsal anlayış ve insan anlayışı, insan kurgusu açısından birbiriyle iç içe geçtiğini görüyoruz. Ak Parti es kazara düşürülse ya da düşse bile İslami harekette büyük bir değişim yaşandığını ve politik-ekonomik uygulamalardan kopulsa bile başka bir anlamda neoliberalizm'e kayıldığını ve bunun kolay kolay değişmeyeceğini söyleyebiliriz.

Bunu da nereden çıkarıyorum dersiniz, yavaş yavaş bunu çıkarıyorum, kitapta çok da olmayan bir şey. Mesela son dört beş yıldır hayır kuruluşlarının özellikle böyle bir noktaya kaydığı söylenmekte. Bu bu kadar net midir? Bu konuda çok derin şüphelerim var ama size iki üç tane referans vermem gerekirse bir tanesi Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji'de 2007'de yazılmış Ümit Aydoğmuş 'un“Deniz Feneri” tezi. Geleneksel İslami insan ve yoksulluk kurgusunu, “yani yoksulluk vardır ve fitratın parçasıdır, ne yapalım var işte kaza, kadar ve bizim de sorumluluğumuz var, çok fazla yapabilecek bir şey yok”. Bu geleneksel İslam kurgusuya devrimci ya da benim sol kanat İslam dediğim, bu durumun değişebileceğini ve kader olmadığını söylüyor. Nasıl değişecek sorusuna toplumsal mücadeleler ve devlet planlamasıyla değişecek cevabını veren devletçi sol, Arap sosyalizmi gibi yanıt veriyorlar. Yoksulluk çözülebilir denildiğinde geleneksel İslam'dan kopuyorlar, sol İslam gibi yoksulluğu çözecek olan ne de piyasa ne de kapitalizm;

yoksulların yoksul olmasının nedeni en başta cehaletleri. İkinci olarak tembellikleri, üçüncü olarak ahlaksızlık, hijyen falan gibi çok değişik öğeler de devreye giriyor.

İslami Hareketin Neoliberalizm'e Geçiş

Mısır hakkında yazılan bir doktora tezinde de aynı iddia var, fakat benim Mısır ve Türkiye'de yaptığım çalışmalar durumun bu kadar net olmadığını gösteriyor. Çok ayrıntıya girmek istemiyorum, çünkü süregiden bir tartışma ve sonuçlarından ben de yüzde yüz emin değilim.

Bu neoliberal yoksulluk ve insan anlayışının bazı derneklerde çok net bir biçimde kabul edilirken, örnek vermek gerekirse İHH gibi derneklerde bu yoksulluk anlayışının kesinlikle reddedildiğini, kaderci yoksulluk, geleneksel İslam denilen yoksulluk anlayışının da reddedildiğini ve o eski sol İslam anlayışına hâlâ yakın bir insan ve fitrat anlayışı olduğunu görüyoruz.

Bazı derneklerde yoksulluk vardır, bunun nedeni de sistemdir anlayışı sürüyor. Neyse, bu ayrıntılı açılacak bir konu ama şimdilik biraz genel plana dönmek istiyorum.

Neoliberalizm net bir biçimde yaşanırken genel İslami harekette başka neler değişiyor, kısaca ona dönmek istiyorum. Aslında kitabın başlığına dönecek olursak: "*Pasif Devrim ve Düzenle Bütünleşme*"den kasıt burada sadece

neoliberalizm değil. Türkiye'deki düzen elbette 1980'den itibaren neoliberal bir düzen ama *Türkiye'nin düzeni sadece neoliberal kapitalizmdir demek çok büyük bir indirgemecilik olur*. Türkiye düzeninin en az dört-beş tane belirleyici ayağı var ve benim iddiam da İslami hareketin bütün bu ayaklarla bütünleştiği, fakat eşitsiz biçimde bütünleştiği. Neoliberalizmle bütünleşme daha yakın bir bütünleşmedir. Düzenle bütünleşmenin tama en yakın olduğu eksen ekonomi eksenidir. Türkiye'nin düzeninin üç-dört ayağı nedir diye sorarsanız: Ekonomik ayağının dışında bir de Türk milliyetçiliği var. Yarı demokratik yapısı; dördüncü ayağı İslami bir laiklik, İslami ve devletli ve devletçi bir laiklik ve de beşinci ayağı diyeceğim ama o birinci ayağıyla biraz iç içe kentçilik, kentin kırdan net biçimde üstün tutulması da beşinci bir ayak.

İslami Hareketin Düzenle Bütünleşmesi Ekseni Milliyetçilik

Milli birlik ve beraberlikle başlayacak olursak, Türk milliyetçiliği ile başlayacak olursak, İslami muhalefetin en net olduğu dönemlerde daha ümmetçi bir harekettir ama İslami hareketin ana örgütü Milli Görüş özelinde baktığımız zaman *-en azından 1970'lerden 90'lara ana örgütüdür-* mesela bu ana örgütün hiçbir zaman saf anlamda bir ümmetçilik olmadığını görüyoruz.

Milliyetçilik ve ümmetçilik her zaman iç içe o bütünleşme zaten var olan bir bütünleşme ama 2000'li yıllarda artık iyice keskinleşen ve milliyetçiliğin daha ağır bastığı bir bütünleşme. Fakat düzenle bütünleşme derken, bu kesinlikle düzenin değişmediği anlamına gelmiyor. Zaten öyle bir şey olsa *pasif devrim* yerine karşı devrim ya da İslami muhalefetin bitmesi, yenilmesi gibi ibareler daha isabetli olurdu. Hâlbuki *benim iddiam ne bir karşı devrim, ne bir reform, ne bir devrim, bu bir pasif devrim*. Pasif devrim demek, ana parametrelerin değişmemesi ama o ana parametreler içinde çok büyük değişiklikler olması. Bu değişiklikler de şaka, makyaj falan filan değil, bunlar ciddi değişiklikler.

Türk milliyetçiliği değişmemesine rağmen Türk milliyetçiliğinin tanımı değişiyor ve de yönelimleri değişiyor. Kemalist Türk milliyetçiliği bir taraftan izolasyonist, bir taraftan Batıcı iken, 2000'li yılların İslami milliyetçiliği hem Batı dünyası ile entegrasyonu hedefleyen, izolasyonu kıran ümmetle bütünleşme var ama ümmetle bütünleşme, ümmetçi bir bütünleşme değil. Ümmetle bütünleşme, Türk milliyetçisi bir bütünleşme.

Şöyle ki burada Türklerin üstünlüğü “Biz zaten ümmetten farklıyız ve çok daha iyi bir noktadayız, “Biz zaten onların önderi olmalıyız, biz onlara önderlik edeceğiz ki onlar yola gelecek.” Bu bir anlamda kurgunun tersine çevrilmesi. Böyle ibareleri Erbakan’da da görebilirsiniz. Erbakan hocanın defalarca tekrarladığı İslam birliği hikâyesinde, Erba-

kan hocanın kafasında bir Türk önderliği zaten vardı. Peki, o zaman ne değişti?

Şu değişti: Seyyid Kutub, Ali Şeriatî, Mevdudî gibi saygı duyulan isimlere artık eskisi kadar saygı duyulmuyor, tam tersine onlar bizden feyz alsın. Kardeşim bizim âlimlerimiz Said-i Nursî'ler vesaireler çok çok daha donanımlı, çok daha stratejik düşünce sahibi, fıkıhla da, İslam geleneğiyle de bütünleştirmiş insanlar vs. Seyyid Kutub gibi insanlar artık sığ görünmeye başlanıyor.

Müslüman Kardeşler eskiden bir modelken şimdi bir çıkışsızlık ve yenilgi olarak görünmeye başlanıyor.

Milliyetçilik meselesini Kürt meselesi üzerinden de anlatabilirdik, belki ona da soru cevap kısmında gireriz.

Türkiye'nin Düzeni Aynen Devralınıyor

Yine keserek gidiyorum. Yarı demokratik yapıdan kastım ne? Türkiye özellikle 1946'dan 50'den sonra yarı demokrasi, yani Türkiye'ye tam bir diktatörlük demek çok büyük bir yanlış olur. Arada bir sıkı diktatörlüğe dönüşen, arada bir demokratik açılımlar yapan bir düzen Türkiye düzeni ve bu yapı aşağı yukarı aynen devralınıyor, yani arada bir böyle demokratik açılımlar yapıyor yönetimdeki eski İslamcılar, arada bir de o açılımları kapatıyorlar. "Ne güzel Kürt açılımı vardı, nasıl bitti dersiniz?" Aslında o kadar çok

tekrarlanan bir olay ki yine yaşayanlar bilir “Kürt realitesi vardır” lafı Erdoğan’a ait değil, bu laf İnönü ile Demirel’e ait ve sonradan Kürt savaşını korkunç bir yere sürükledi. Bir yol açılıp bir kapanma durumu Türkiye yarı demokratik düzeninin kadim özelliklerinden biri zaten.

Bizim darbelerimizin Latin Amerika darbelerinden de en büyük farklarından biri bu. Latin Amerika darbeleri, hepsi için söyleyemem ama bir Arjantin’e baktığınızda, Şili’ye baktığınızda, Brezilya’daki darbelere baktığınızda toplumu gerçekten hallaç pamuğu gibi atan hesapsızca şiddet uygulayan ve kan döken ve toplumu neredeyse bitiren darbeler ve 10-15 sene, Şili özelinde daha da uzun süre hiçbir nefes aldirmayan darbeler. Bunların gidişi de zaten yarı devrimci ya da radikal reformcu hareketlerle oluyor, yani bunların seçimle devrilmesi filan gibi bir şey söz konusu değil ya da seçim bir halk ayaklanmasıyla birleşiyor da bu darbelere geri adım atılıyor. Bizde darbecilere bakıyorsunuz, kendileri açıp kendileri kapatıyorlar, yani Evren’le Özal zaten bir ünite gibi. Hepimiz bu iki figür arasında karşıtlık var gibi düşünüyoruz, hâlbuki başka bir açıdan da, ideolojik ve başka açılardan birbirine çok yakın iki isim.

Sadece Kürt meselesi dedim ama bu çeşitlenebilir, yarı demokratik hal, mesela asker olayına ayrıntılı girilebilir ama ben girmeyeceğim.

Asker meselesinde ne var? Birinci Cumhuriyet’in parametreleri açısından Veli Küçük gibi birinin içeride olması ina-

nılmaz bir şey. O zaman bir taraftan büyük bir düzen değişikliği olmuş gibi gözüküyor ama diğer taraftan bakıyorsanız asker her tarafta hâlâ bir kontrol sahibi, yani referandum bitti, asker de bitti gibi bir durum var mı, bilmiyorum.

Düzenin Merkezine Gelme

Türkiye düzeninin diğer ayağı tırnak içinde “laiklik”. Bizde hep tartışılan boyutu laikliğin tırnak içinde “Jakoben” olmasıdır. Bu sözcüğü hiç sevmiyorum ama bir sürü şeyi anlatıyor gibi gözüküyor. Jakoben değil de dayatmacı diyelim. Dayatmacı bir laiklik ve de devletle dinin birbirinden ayrıştırılmasından daha ziyade devletin din üzerinde Diyanet vs. aracılığıyla kontrol kurması ve de Hanefiliğin bir devlet dini olması, Sünniliğin bir biçiminin ve de Hanefiliğin bile bir biçiminin daha modernist olarak yorumlanmış bir biçiminin devlet dini haline gelmiş olması. Bunun da sürdürüldüğünü görüyoruz, burada da bir kopuş yok.

Fakat bu ana çerçeve içinde devlet dini Hanefilik-laiklik ana çerçevesi içerisinde bir sürü değişim yaşandığını görüyoruz. İki tarafta da değişim yaşanıyor. İslami hareketin kendi içine bakarsanız, bu geleneğe tamamen karşıyken İslami hareket rengi net olacak bir İslam devletine değiştirme hevesine sahipken, bu hevesten tamamen demiyorum çoğunlukla vazgeçilmiş durumda.

Dini tutarlılık eskisi kadar merkezde değil ve laikliğin dayatıldığı gibi dinin dayatılması hevesi de var özellikle 1980’lerde İran Devrimi modeli çok ön planda. Bundan da büyük ölçüde vazgeçilmiş olduğunu düşünüyorum. İslami hareketin bu iddialardan daha merkeze, düzenin merkezi-ne geldiğini görüyoruz. Diğer taraftan daha seküler kesimlerin de daha İslami bir noktaya geldiğini söylemek bazı açılardan mümkün.

Bunları sonra açabilirim, biraz da tartışmalı şeyler, çok ayrıntısına girmeyeceğim, belki küçük örnekler üzerinden gidilebilir. Kurumsal çapta bakıldığında devlet televizyonunun turnak içinde “daha İslami” bir noktaya gelmiş olması bir göstergedir. Başka bir gösterge çok magazinel olsa da bence yine de bir şeyleri anlatıyor. Önce magazinel olmayan bir şey söyleyeyim, sonra onun magazinini örneğini vereyim. Türk seküler eliti eskiden dini ve dindarları moda deyimiyle “ucube” olarak görerken artık bu bakış kırılmış durumda. Hâlâ dayatmacı eğilimler olabilir ama bu tuhaf ve çağ dışı olarak görme durumu büyük ölçüde kırılmış durumda.

Bunun magazinel göstergesini hemen söyleyeyim, sosyete-deki umre modası. Tabii magazinel bir şey ama bence birçok şeyi anlatıyor, çünkü bu çok kamusal ve görünen bir şey, onun için bu örneği verdim, fakat rahat rahat radarlara takılmayacak bir sürü başka şey de var, mesela magazinel değil ama hâlâ basit bir şey: Namaz kılınması. Eskiden na-

mazı seküler çevrelerde rahat rahat kılamazdınız “Bir dakika ben gideyim bir namaz kılayım” değil de hani “Bir gideyim, bir işim var” deyip ancak namaz kılabılırdiniz, şimdi bu daha meşru bir şey, yapılabiliyor.

Sınıfsal Uzlaşmanın Kent Rantı Üzerinden Kurulması

Son olarak kent, kentçilik dedim, kent hâkimiyeti ve kent iş grubunun egemenliği. Burada Türkiye düzenin hep iki kolu var; bir sağ eli, bir sol eli. Türkiye düzenin sol elinin kentçiliği daha elitist bir kentçilik, mesela İnönü döneminde meşhur hikâyeler vardır: Köylülerin Ankara sınırında “Sen ne biçim giyindin” diye geri çevrilmesi hikâyesi. Demokrat Parti’nin temsil ettiği Türkiye düzeni ise yine kentlerin kır üzerinde bir hâkimiyeti olması ama kırın kentin içine çekilmesi ve hâkimiyetin o şekilde kurulması. Bunun da devam ettiğini görüyoruz, fakat kent-kır karşıtlığı olarak koyduğum sadece kültürel, coğrafi bir şey değil. Daha ziyade modernist bir kentçilik kurgusu ve de bunun çok önemli politik-ekonomik boyutu var.

Çağlar Keyder’in, Ayşe Öncü’nin ve de Oğuz Işık’ın yıllardır anlatmakta olduğu Türkiye’de sınıfsal uzlaşmanın Keynesyen ya da sendikal şekillerde değil de arsa rantı üzerinden sağlanması. Sendikaların gücü ve sendikaların sistemin içine çekilmesi şeklinde yeniden dağıtım yaşan-

mıyor da, arazi dağıtılarak yaşıyor. Bunun işçi sınıfının 10'da 9'u için söylüyorum, 10'da 1'i için değil. İşçi sınıfının 10'da 9'unun kurtuluş ümidi patronla mücadele etmekten ve devletten bazı haklar koparmaktan değil de bir araziyi işgal edip, orada bir gecekondü dikip, ikinci katını kiraya verip oradan bir birikim elde etmek. Devlet yer yer buna izin veriyor yer yer yasalarla teşvik ediyor.

Ak Parti döneminde bu yapının da ikame edildiğini görüyoruz. Sınıfsal uzlaşmanın kent rantı üzerinden kurulması. Kent sosyologlarına çok büyük bir saygım var ama büyük isimlerden bazıları çok büyük bir hata yaptılar. 2000'lerin başında şu ifade kullanılıyordu "Deniz bitti" yani bu tartışmaları takip ediyorsanız bin kere görmüşsünüzdür "Deniz bitti"den kasıtları şuydu, artık İstanbul'un genişleyecek bir yeri kalmadı, onun için çok büyük sınıfsal çelişkilere gebeyiz, çünkü artık kent rantı üzerinden yeniden bir dağıtım yaşanamayacak ve büyük patlamalar olacak. Bu büyük bir yanlış tespitti, çünkü her zaman kesilecek orman mutlaka bir yerde bulunur ve yeni şehirler projesi de budur. Buna sadece bir doğa tahribi ya da seçim malzemesi diye bakmamak lazım, eski yapının sürdürülmesi, fakat bu sefer çok daha kurumsallaşmış, profesyonelleşmiş şekilde sürdürülmesi olarak bakmak lazım.

Şimdi değişen ve değişmeyen bir sürü şey anlattım ama bu kadar değişen ve değişmeyen bir sürü şey içerisinde çok büyük bir değişimin de olduğunu teslim etmek lazım.

O da Türkiye düzeninin eskisine göre çok çok daha fazla düzeyde *rızaya* dayanması, yani hegemonya dediğimiz şey de zaten bu. Menderes ve Özal'ın bir hegemonya kurulmaya başladığını, 1970'lerin CHP'sinin o hegemonyayı soldan kurmaya çalıştığını görüyoruz ama 1990'lar bu hegemonik, zor yerine rızaya dayalı bir düzen açısından kayıp yıllar kanlı, şiddete, işkenceye dayalı yıllar. Bu yarı demokratik yapı değiştirilmeden 2000'lerde dengenin rızaya kaydığını artık daha net biçimde söyleyebiliriz.

Bu neden olmuştur? Çünkü büyük bir İslami muhalefet hareketi var. Bu rıza, topluma bahşedilen bir şey değil. Rıza toplumun kendisinin savaşa savaşa kazandığı bir şey, İslami hareketin savaşmış kazandığı şey de bu oldu. Daha zora dayalı bir Türkiye düzeninden daha rızaya dayalı bir Türkiye düzenine geçilmesi; aslında kazanmak dedim ama tırnak içinde "kazanmak", çünkü yine bir devrim yok, sistemin içine çekilerek, o ana parametreleri kabul ederek sistemi yönetebilecek hale gelme durumu.

Dolayısıyla elitin de inanılmaz bir şekilde genişlemesi ve esnekleşmesi. Elitist yapının kırılması kesinlikle değil ama artık yeni bir elit var ve bu elitin elitliğini de aşağı yukarı herkes kabul etmek zorunda kaldı, yani eski elitten bahsediyorum, onlar da bu yeni elitin elitliğini kabul etmek zorunda kaldı. Dolayısıyla bu Türkiye düzeninin dördü ya da beşli ayağını kim yürütecek? Bu değişmiş oldu, bu sistemin başını tutan insanlardan biri olmanız için artık seküler

bir birey olmanız gerekmiyor ve de bu rızanın bir boyutu olarak inanılmaz bir umut var toplumda. Şu anda kaybedenlerden biri olsa bile uzun vadede bir kazanan olabilir, zaten yeni şehirler projesi de böyle bir şey. Ben hâlâ kent rantından payımı almamış olabilirim ama bu dindar yönetim devam ettiği sürece benim en azından ranttan pay alma konusunda umudum var. Dolayısıyla buradan bakıldığında ben bu çarkın değişmesini de çok istemem, o açıdan da bu rıza kuruldukça devrimci kalkışmalar biraz mantığını yitiriyor

Gramsci'nin de dikkat çektiği gibi –zaten pasif devrim kavramı Gramsci'den çıkıyor- pasif devrimler her zaman destabilizasyona açık, bu harika bir denge gibi gözüküyor her şeyi çözmüşler. Türkiye'de bu hâkimiyet yapısı değişmez gibi gözükse de bir sürü destabilizasyona açık bir sistem.

Bunun çok örneğini verebilirim, bir örneği Mavi Marmara. Yine çok konuşmamak için istiyorsanız onu soru-cevap kısmına bırakayım.

Has Parti bir boyutu mudur, bundan çok emin değilim ama belki uzun vadede bir boyutu haline gelebilir. Bir boyutu hayır kuruluşları olabilir ama ancak 20 sene içinde filan, şu andaki yapılarıyla İHH dışındakileri kastediyorum, sosyal adaletçi olmayan hayır kuruluşları dâhi neoliberal olmalarına rağmen neoliberalizmi değil ama sistemin başka öğelerini zorlayacak bir duruma gelebilirler. Bunun da bir sürü nedeni var, istiyorsanız sonra onu da açabilirim.

Çok vaktinizi aldığımı farkındayım, çabukça toparlamaya çalışacağım ki sorularınıza vakit kalsın, çünkü sorularınızı merak ediyorum.

Pasif Devrim

Şimdi ana argümana geleyim. Olayın tasvirini yaptım. Nelerin değiştiğini anlattım ama niye değişti meselesine saktır aralarında değindim. Dünya piyasalarıyla bütünleşmeleri, belediyedir, darbedir, darbeye verilen tepkidir. Fakat hikâyenin özü nedir dersenez, en birleştiren öge müzik diliyle leitmotif nedir dersenez, o da kitabın başlığı: Pasif Devrim. Peki, bu ne demek? Pasif devrimden kastım ya da Gramsci'nin kastı diyelim, muhalif hareketlerin, kadroların, entelektüellerin, taleplerin ve de faaliyetlerin sisteme mass edilmesi. "Mass etme" derken bu kolayca yanlış anlaşılabilir bir şey, Gramsci kesinlikle şunu kabul etmiyor: *Bunlar teslim oldular*. Gramsci neleri incelemiştir? İtalyan burjuva devrimini ya da daha doğrusu burjuva devrimcilerinin bir türlü burjuva devrimini yapamaması daha ziyade, ona "pasif devrim" diyor. Sonra kenarından köşesinden, açık açık yazamasa da faşizmi, sonra bu kavram Meksika, Güney Afrika özelinde de kullanılıyor, bence en başarılı kullanımı Partha Chatterjee tarafından Hindistan Milli Devrimi'ne, Gandhi'den Nehru'ya giden yolu pasif devrim olarak niteliyor. Bunu yenilgiden ya da karşı devrimden ayıran şey, bu talep ve iddia sahiplerinin iddialarının hepsinden vazgeç-

meden rejimin ve düzenin içine girmeleridir. Rejim değişiyor –bence rejim değişti zaten- düzenin içine girmeleri, düzene ve ana parametrelerine dokunmadan içeriden bir sürü şeyi değiştirmeleri, İtalya’da faşizm örneğinde de görüldüğü gibi sonradan hiç beklenmedik sonuçlar da doğurabiliyor. Bu çok da düz bir süreç değil, karşı devrimden ve başarılı bir devrimden de ayıran bu.

Türkiye’de düzenin başarısı biraz bu oluyor ama bu niyetlenilmiş, planlanmış ve hesaplanmış bir başarı değil, kimse bunu böyle bir eylem planı ortaya koyarak yapmamış, ortada bir komplo yok; bu biraz niyetlenilmemiş bir süreç, ne düzenin sahipleri açısından ne de İslami hareket açısından niyetlenilmiş bir sonuç değil.

Bütün bunlar sonucunda mesela neoliberal kanadın en sonunda zafer kazandığını da söyleyemeyiz, hikâyeyi belirleyen şey o da değil, çünkü hikâyeyi belirleyen kanat 1990’larda İslami hareketin içinde var ve küçük bir kanat. Sayı olarak ve kişi özelinde baktığınızda onların sayısı acayip değildi, onlar bizzat hareketi yönetmeye başlamıyorlar. Daha ziyade hareketin merkezi ve de solu onların söylemine geliyor. Yaşanan hikâyeye bu, o neoliberal kanadın söylemsel ya da ideolojik zaferi gibi bir şey yaşanıyor. Fakat Mısır’a döneceğim, onun da nedeni şu: Bunun niye Türkiye’de yaşandığı, yani bu sistemin içine emilmenin niye Türkiye’de yaşanabildiği, Mısır’a bakınca daha kolay anlaşılabilir bir şey bence. Zaten bu konuda bir literatür

var, insanlar Türkiye'yi İslami hareketin yaşandığı başka coğrafyalarla karşılaştırmışlar ve birtakım şeyler söylemişler. Tabii pasif devrim sözcüğü kullanılmıyor ama demokratlaşma, liberalleşme vs., vs. gibi benim bahsettiğim süreci başka şekilde anlatan, başka özelliklerine vurgu yapan ve Türkiye'de başka bir değişim olduğunu söyleyen başka bir literatür var.

Bu literatür ne tür nedenler vurguluyor. Dört tane ana nedenin ön plana çıktığı söylenebilir: Bir tanesi Türkiye'de basın diline hâkim olan, *eleştirel çevreler* olsun: Liberalinden neoMarksistene bir sürü çevreye hâkim olan argüman bu değişimde bir dindar burjuvazinin çok büyük bir ağırlığı olduğu ve bu bir burjuva dönüşümü olarak anlatılıyor. Daha muhafazakâr yerden söylenen bir şey, biraz hareketin içinden ya da bizzat İslamcı hareket olmasa bile İslami olan çevreler, mesela Nurcu çevrelerde ağırlıklı olarak telaffuz edilen bir şey Türk İslam'ının, Arap İslam'ından, İran İslam'ından farklı olduğu, dolayısıyla Türk İslam'ı liberalleşmeye, demokratlaşmaya hazır yaklaşımı. Bunlar Türk basın dilinde hâkim olan argümanlar, bu argümanların akademi de de karşılığı var. Basına çok yansımamış argümanlar ise daha politik değişkenler üzerinden kuruluyor.

Bir "fırsat, yapılar" denilen bir literatür var, Türkiye'de böyle bir şey için gerekli, yeterli fırsatlar vardı, Mısır'da veya başka yerlerde İran'da, Arap dünyasında vs. yoktu, en azından 2011'e kadar yoktu. Başka bir literatür de Türkiye'nin se-

küler ve demokratik geleneğini, devletin demokratik geleneğini vurguluyor.

İslam Adına Konuşanlar

Vurguyu başka yere kaydırmak istiyorum. Bütün bunların hiçbirini tamamen reddetmiyorum ama bence bunlar yeterli açıklamalar değil ve kendi başına alındığında zayıf açıklamalar. Ben ilgi ve vurguyu daha çok siyasi toplum dediğim bir kavrama kaydırmak istiyorum.

Siyasi toplumdaki da kasıt şu, sadece devlet değil, devlet ve sivil toplum arasında yer alan ve bir önderlik vizyonu olan insanların birbiriyle yarıştığı ve rekabet halinde olduğu alanı kastediyorum. Mısır ve Türkiye’de bu çok çok farklı kurulduğu için Mısır’ın bu neoliberalleşmeyi en azından şimdiye kadar hiçbir zaman tam yaşayamadığını iddia ediyorum.

Nedir bu farklılık? Müslüman Kardeşler’e baktığımızda, Müslüman Kardeşler kimle rekabet halinde diye baktığımızda ciddi Selefi rakipler görüyoruz. İhvan’ın içinden çıkan, yani Müslüman Kardeşler’in içinden çıkan ve kopmuş olan Seyyid Kutub çizgisini sürdüren ciddi örgütler görüyoruz ve bunlar ciddi rakipler yani üç-beş kişi değil ya da Türkiye’deki Hizbullah gibi bölgesel şeyler de değil. Tabii bölgesel boyutu olan da var al Gama’a al İslamiya denilen

bir örgüt var, onun bölgesel boyutu da çok güçlü, mesela bunlar merkezdeki üniversitelerde çok güçlüler ve İhvan bunları sürekli kaale almak ve bunlara konuşmak, kendini bunlardan ayırtırmak zorunda.

Türkiye’de ise Milli Görüş’ün göreceli olarak çok daha az böyle bir baskı altında olduğunu görüyoruz. Milli Görüş daha ziyade kendini merkez sağdan ve merkez soldan ayırtırmak durumunda kalıyor. Bu merkez sağın içine Gülen hareketi, Nurcular filan da dâhil, İslamcı olmayan İslami gruplar da dâhil ama kendisinden daha İslamcı odaklar Milli Görüş’te de olsun, Ak Parti’de de olsun daha zayıf odaklar, yani güçlü siyasi odak olarak kendisini böyle işlerden ayırtırmak zorunda değil. Dolayısıyla bir hareket esnekliği var. İslam adına konuşan ana siyasi odak kendisi olduğu için önce Refah Partisi’nden bahsediyorum, sonra daha net biçimde Ak Parti’den; Ak Parti iyice bu işi çözmüş durumda; bir yerden bir yere çok rahat sürükleyebiliyor kadroları, ideolojiyi, söylemi, talepleri ve faaliyetleri.

Müslüman Kardeşler ise İslami siyasi toplumu birçok kuruluşla paylaştığı için böyle bir esnekliği yok; şimdi bu birinci madde. İkinci madde Müslüman Kardeşler’in profesyonel bir siyasi örgüt olmaması. İlk başta “tanzim” lafını kullandım, arada bir cemaat de diyorlar, kendilerine hiçbir zaman parti dememişler. Hasan el-Benna “Partinin gayri İslami bir şey olduğunu” söyler, her zaman söylemiştir, ölene kadar partiyi gayri İslami kabul etti. Fakat şu konuda

fikrini değiştiriyor “Meclise girmek bile gayri İslami” dediği bir dönem var, Hasan el-Benna'nın son döneminde oradan vazgeçiyorlar ama parti her zaman gayri İslami bir şey. Bu 1970'lerde değişmeye başlıyor. Belki 1990'larda ancak tamamen kırılıyor ve Müslüman Kardeşler partili siyaseti meşru görmeye başlıyor ama bu şu demek değil, hâlâ partiye dönüşmüyorlar. Neden diye sorduğunuzda “Canım ne yapacağız dönüşeceğiz de, hemen kapatacaklar bizi, bunun hiçbir mantığı yok, dolayısıyla soru mantıksız” diyorlar.

Mısır ve Türkiye’de Siyasal İslam Katşılaştırması

Aslında soru mantıksız değil, neden değil? Şu anda dönüşebilirler. 2011 itibariyle partiye dönüşebilirler ama bunun yerine ne yapıyorlar? Bugün partiye dönüşmüyorlar, parti kuruyorlar, yani Tanzim'in kendisinden bağımsız bir siyasi kuruluş olarak parti kuruyorlar. Bu şu demek: Bu bir İslami hareket olarak yaşayacak demek ve kendisine tabi bir parti olacak. Bu parti öyle bağımsız, profesyonel bir siyaset odağı olmayacak. Bunun anlamı şu: İhvan hiçbir zaman siyasi hesaplar uğruna bir kitleyi, bir kadro bütünü, bir söylem bütünü oradan oraya geçirme esnekliğine kolay kolay sahip olamayacak; tabii bu benim iddiam.

Bu riskli de bir iddia, çünkü şu anda İhvan'ı çalışan akademisyenlerin çoğu bunun aksini iddia ediyor, artık çözülme

aşamasındayız, Mısır'da İslami hareket bir anlamda bitiyor ve tamamen Türkiye'ye benzeyecek diyen akademisyenler şu anda çoğunlukta. Ben bunun böyle olamayacağını iddia ediyorum, çünkü İhvan kendisini parti olmayan bir İslami hareket olarak muhafaza ediyor ve bu siyaset sosyolojisi açısından çok çok önemli bir şey. Benim anlattığım sürecin odağında aslında kavramsal olarak şöyle bir şey var: Bir yerde bir parti olduğu zaman bu Robert Michels denilen, geçmişinde sol sosyalist olan bir düşünce gider. Onun iddiasına göre bir yerde bir parti varsa, o partinin kadroları bu işe kariyer olarak bakar ya da kariyer olarak görmeye başlar; en baştan itibaren değil de eninde sonunda o noktaya gelirler.

Kafalarında davadan daha önemli olan şey eninde sonunda kendi kariyerleri olur. Kariyer derken illa paraya çevrilebilir bir şeyi kastetmiyorum ama partinin başarısı, benim başarım, benim kuracağım güç. Partinin çıkarları, hareketin çıkarlarının yerini tutmaya, kadronun çıkarları partinin çıkarlarının yerini tutmaya, önderin çıkarları da eninde sonunda –buna illa ki tek önder demeyelim ama- partinin en tepesindeki o yönetim çıkarları da kadronun çıkarlarının yerini tutmaya başlar.

Bunu ilk Michels söylemiştir ama bunun karşılığını klasik Marksist gelenekte de bulabilirsiniz, klasik Marksist gelenekte ikamecilik falan gibi bunu karşılayan kavramlar vardır. İhvan'ın yapısının biraz bundan kaçtığını görüyorsunuz

ve İhvan'ın bu rotaya gelmesi gayet zor. Dolayısıyla bu sağlıklı bir ilkelilik mi, sağlıksız bir ilkelilik mi o ayrı bir tartışma fakat ilkelerine daha sadık bir *Tanzim* olarak İhvan bugün hâlâ duruyor. Bu bir yerden baktığınızda sağlıklı bir şey gibi gözüküyor ama bunun sağlıksız tarafları nedir dersiniz, İhvan'ın attığı adımlara siyaset alanında olsun, ekonomi alanında olsun, kültür alanında olsun İhvan içinden bir eleştiri yaptığınızda bu hiçbir zaman profesyonel bir eleştiri olarak algılanmıyor, yani bu ahlaksızlık, itaatsizlik vs. vs. olarak algılanıyor. Tabii böyle eğilimler Refah'ta, Ak Parti'de vesairede de var ama yine de kopuşlar daha kolay olmuş Türkiye İslami geleneğinde. Mısır'da ise bu ahlakçı söylem çok daha kolay bu eleştiri getiren tarafın meşruiyetini zedeliyor ve onu direkt oyun dışı bırakıyor; dolayısıyla bu eleştiri ve esnekliğe çok kapalı bir yapı. Şimdi niye özellikle bu ögelere dikkat çekiyorum, diğer iddiaların zayıf tarafı ne? Mesela dindar burjuvazi argümanına baktığınızda, dindar burjuvazi Mısır'da da var, hem de çok çok güçlü bir burjuvazi; finans yönüyle, turizm yönüyle, işte inşaat sektöründe de şurada da burada da gayet güçlü bir burjuvazi, yani bir dindar burjuvazi liberalleşmiş bir İslam kurmaya, pasif devrim yapmaya, neoliberalleşmeye yetseydi, Mısır da çok rahat bu rotaya girerdi. Dolayısıyla dindar burjuvazinin yetmediğini bu örnekten görüyoruz. Bir de daha basit, Türkiye'nin içine bakarak da görebiliriz; bunu da kitapta kısmen yapmaya çalıştım. Saadet Partisi'nde de yığınla dindar burjuva var ama bunlar tam Adil Düzen söy-

leminden şu veya bu sebeple kopmamış ve tam anlamıyla neoliberalizmin ilkelerini benimsememiş insanlar, yani hem Mısır hem de Türkiye üzerinden inançlı bir burjuvazinin yeterli olmadığını görebiliriz. Bu fırsat yapıları hikâyesi, yani bir fırsat varsa o fırsat değerlendirilir. Yine reel politik üzerinden belki bir anlamda benim iddialarıma benzeyen bir iddia bu. Fakat benzer fırsatların bu iki ülkede yine çok farklı değerlendirildiğini görüyoruz, mesela iki ülkede 1990'ların ortasında –bizde bu 1997, Mısır'da 1992-93- bayağı ciddi bir baskı dönemi başlıyor ama iki baskı da çok birbirine benziyor. Böyle toptan silen ve yok eden bir baskı değil, nokta vuruşları yapan ve mümkün olduğunca az kan döken, bunu İslami hareket üzerinden söylüyorum. Tabii Kürt meselesinde çok kan döküldüğü şüphesiz. İki tarafta da İslami hareket üzerinde çok fazla kan dökülmeye çalışılıyor ama iki ülkenin İslami hareketi bu baskı dönemlerinde çok farklı tepki veriyorlar, bu da siyasi toplumun yapısı ile alakalı bir şey.

Ne oluyor Mısır'da, daha İslamcı ve radikal İslamcı çevreler direkt rejimle bir iç savaşa başlıyorlar; mahalle çaplı, bölge çaplı ayaklanmalar başlıyor, silahlı ayaklanmalar başlıyor. Türkiye'de ise 28 Şubat'ın hemen birkaç ay ertesinde, şubatтан ağustosa, ağustos-eylülde önce ciddi bir başörtüsü hareketi yaşanıyor, fakat bu kadrolar hızlı bir biçimde Ak Parti'nin kuruluşuyla direkt rejimin içine akmaya başlıyor. Mısır'da bunu gerçekleştirecek bir devlet-siyasi toplum si-nerjisi yok. Müslüman Kardeşler bu şekilde pragmatik ola-

rak değerlendirip rejimi içten dönüştürebilecek esnekliğe ve profesyonelliğe sahip değil. Dolayısıyla fırsatlar çok farklı değerlendiriliyor.

Daha derinliğe inebilirim, fakat 2011'e gelmek istiyorum, iki ülke bu noktadan sonra benzeşebilir mi? Şu anda Batı'nın bütün umudu bu, yani Mısır'dan da bir Türkiye çıkarırsak, bu işi çözeriz diye bakıyorlar. Belki *Birgün* gazetesinde görmüşsünüzdür, Tarık Ali'nin Guardian'da yazdığı bir yazı çevrildi. Tarık Ali olsun, başka bir sürü kişi şu iddiada bulunuyorlar: Şu anda Müslüman Kardeşler'le Amerika kapalı kapılar ardında bir sürü pazarlık yapıyor, bütün hikâye de Ak Partileşme hikâyesi; Amerika, biz buradan bir Ak Parti çıkarırsak, tamam Ortadoğu'yu çözdük gözüyle bakıyor deniliyor. Tabii bu bir spekülasyon, bilmiyorum ne kadar doğru ama gazetelere baktığınızda zaten bunu görüyorsunuz. *New York Times*, *Washington Post*; *Washington Times*'i saymıyorum, o gayet komplocu ve aşırı İslam düşmanı bir gazete, fakat İslam düşmanlığının olmadığı gazetelerde hep Türkiye örnek gösteriliyor: "Ah, Mısır bir Türkiye olsa, bütün sorunları çözeceğiz" gözüyle bakılıyor.

Gerçekten mümkün, böyle bir şey yaşanabilir ama bunun önünde ciddi engeller var.

Niye mümkün? Bu dindar burjuvazi dolayısıyla mümkün, bir muhatap var. Müslüman Kardeşler yerine 15 tane İslami örgüt olsaydı, o zaman Amerika'nın masaya oturacağı bir muhatap olmazdı. Yine de bir İslami siyasi toplumun

Türkiye'ye benzer bir tarafı ucundan köşesinden var. Dolayısıyla bunlar benzerlikler, belki buradan bir şeyler çıkarabilirsiniz, belki Amerika bir şeyler çıkarabilir buradan fakat bence bunun önünde duran iki tane büyük farklılık var, bunları da söyleyip artık konuşmayı toparlıyorum.

Tahrir Meydanı Eylemi

Birinci siyasi süreç çok çok farklı. Ak Parti'ye yol açan siyasi süreçle, şu anda Müslüman Kardeşler'in kendini içinde bulduğu durum çok farklı. Bu fark nedir?

Türkiye'de rejim değişikliği, birinci Cumhuriyetten i 1.9'uncu Cumhuriyet'e geçişimiz devrimle olmadı. Benim tabirimle pasif devrimle oldu ama seçimler, kompolar, sızmalar vesaire ile oldu. Mısır'da ise rejim değişikliği tam yaşanmadı ama yaşandığı ölçüde de bir devrimle, bir halk ayaklanmasıyla yaşandı. Bu halk ayaklanmasına hep "komplo" suçlamasıyla saldıranlar bunu hep Rus Cumhuriyetlerindeki yarı fason devrimlere benzetiyor, hiç alakası yok, çünkü bu halk ayaklanması üç senedir süren bir işçi hareketinin ve gençlik hareketinin üzerine bina etmiş kendini. Yanlış anlamayın bu bir işçi devrimi falan filan demiyorum ama üç senedir süren enformel büyük bir kesim işçi hareketi var ve bir gençlik hareketi var; bu gençlik hareketi de bu işçi hareketiyle iç içe büyümüş durumda.

En başta, Tahrir Meydanı'nı kapatan gençler, 6 Nisan Gençlik Hareketi. Bu işçi hareketiyle istişare içinde kurulmuş bir gençlik hareketi. 6 Nisan lafı zaten oradan geliyor, 6 Nisan bu gençlerin düzenlemeye çalışıp da düzenleyemediği bir genel grev. El-Mahalla El-Kubra denilen bir işçi bölgesindeki grevi bütün Mısır çapına yaymaya çalışıyorlar, başaramıyorlar ama sonra o genel grevin tarihi 6 Nisan bir sembol olarak kalıyor.

Tahrir'i işgal eden insanlar bunlar, Müslüman Kardeşler değil. Fakat bu gençler Tahrir işgali çağrısını yaptıklarında Müslüman Kardeşler'in içinden birileri ki bunların kimliği de hâlâ çok net değil, bu çağrıya katılıyor. Önderlik ise 14 Ocak'ta bütün Mısır'a sesleniyor, sadece kendi üyelerine değil "Sakın ha böyle bir şeye kalkışmayın, bu çok korkunç bir şey olur, sakın bunu yapmayın" diyor. Fakat 20 bin kişi görünce, hani Türkiye koşullarında çok küçük görünüyor, değil mi? Komik bir rakam ama Mısır'da bu inanılmaz bir rakam.

Ben 2009'da, sonra da 2010'da Mısır'daydım, gösteriler 100 kişilik oluyordu ve bu 100 kişinin çevresini 1000 tane polis çeviriyordu. Böyle bir ortamda 20 bin kişiyi toparlayabilmek mucize gibi bir şey. Türkiye'de 1 milyon ya da 2 milyon kişiyi toplamaya eşdeğer diyebilirim. Dolayısıyla o 20 bin kişiyi görünce Müslüman Kardeşler'in önderleri hemen tavır değiştiriyor ve "Bu hareket bizim de hareketimizdir" diyorlar ve o noktadan sonra katılıyorlar.

Fakat bu eyleme başından beri katılan İhvan üyeleri ile İhvan'ın yönetimi arasındaki gerilim bitmiyor, hâlâ bugüne kadar sürüyor, işaretlerini okumak da çok zor, çünkü zaten çok gayri resmi ve şeffaf olmayan bir örgüt; ne olup bittiğini oradan buradan anlamaya çalışıyoruz.

Bugün ne oluyor? 11 Şubat'ta Mübarek devrildi. Bu noktada İhvan'ın yönetimi tekrar çağrı yaptı "Devrim başarılı olmuştur, artık herkes evine dönsün, ekonomimiz zarar görüyor, istikrarımız zarar görüyor". Hemen meydandaki çekirdek kadro açıklama yaptı, artık bu çekirdek kadronun içinde 6 Nisan Hareketi değil, İhvan'ın bir sürü üyesi de vardır. Bunlar kendilerine İhvan Gençliği diyorlar ama "gençlik" biraz metaforik bir şey, bu insanların hepsi genç değil. İhvan Gençliği diyorlar, İhvan Gençliği'nin altında imzası bulunan metinde İhvan yönetiminin kararı dolaylı olarak eleştirildi, Mısır halkına Tahrir'i işgale devam etmesi çağrısı yapıldı ve bu işgal birkaç ay sürdü ve sadece o işgal değil. İhvan Gençliği'nin altında imzası bulunan metinde ülke çapında grevlerin de sürmesine yönelik bir çağrı yapıldı. Bunun anlamı ne? Bizim ve Amerika'nın da tamamen demokratik bir devrim olarak gördüğü şeyin aslında sosyal bir boyutunun olduğunu gösteriyor –bu sosyal lafını sosyalist anlamında söylemiyorum, yanlış anlamayın-. Sosyal devrimden kastım, malların da yeniden bölüşümüne yol açacak bir devrim ama bunun sosyalist bir yönünün olması gerekmiyor.

Tahrir işgalcileri olsun, İhvan Gençleri olsun malların tekrar bölüşümünü istiyorlar. Var olan zenginlerin mülksüzleştirilmesini, bu mülkün dağıtılmasını ve sosyal güvenceler sağlanmasını istiyorlar; işten çıkarmaların, özelleştirmelerin son bulmasını istiyorlar. Dolayısıyla bu net biçimde serbest piyasa karşıtı bir hareket, İhvan'ın son 30-40 senedir olmadığı kadar netlikte serbest piyasa karşıtı bir devrim bu. Elbette İhvan yönetimi buna katılmıyor, İhvan yönetimi hâlâ ne tam serbest piyasacı ne serbest piyasa karşıtı; o ara dere çizgisini sürdürme taraftarı.

Bu dinamiğin nasıl çığneyip nasıl bir serbest piyasacı bir şeyi yerleştirebilirler? Bu çok zor bir şey, çok zor bir şey ama yine de sağlanabilir, bütün ülkeyi çok büyük bir şekilde satın alırsınız, İhvan'ı satın almakla olmaz bu, bütün ülkeyi satın alırsınız. Bunun da ilk adımı atıldı, biliyorsunuz inanılmaz bir yardım paketi açıldı. Bu bir adımdır, büyük bir iyi niyet gösterisidir ama başarıya ulaşır mı, bu bilinmez.

Türkiye'den başka bir farklılığını hemen parantez içinde belirteyim. Bu arada bu sadece bir işçi dalgası da değil, 2007'den 2011'e işçi dalgasıydı, 2011 itibariyle bir işçi-memur dalgasına dönüştü ve benzer bir süreç Türkiye'de de yaşanmıştı. 1989 işçi hareketi 1991-92'den itibaren bir işçi-memur hareketine dönüştü ve 1995'ten sonra sönümlenmeye başladı.

İlk başta özellikle Kürt meselesinde gayet düzen karşıtı bir yerden kurulmasına rağmen, Kürt meselesi kendisine çok

büyük puan kaybettirince yavaş yavaş eski refleksler de devreye girdi. Kürt meselesindeki tavırlarını tamamen bırakmadılar ama laiklik meselesinden düzenle bütünleşme içine girdiler ve 28 Şubat'ta keskin olmasa bile DİSK'in büyük onayı alındı. İşçi-memur olayı bu açıdan Türkiye'de çok farklı bir yerden kuruldu ve dolayısıyla bu, neoliberalizmle rejim değişikliğinin bir arada gitmesini de çok kolaylaştırdı. İşçi-memur hareketi geniş yığınlar nezdinde rahat biçimde görülebilecek bir hale geldi "Bunlar eski düzenin sahipleri, birinci Cumhuriyetçi, laik bunlar" vs., vs. ama bu denklemi Mısır'da kuramazsınız, yani işçi-memur hareketini Mübarekçi, rejimci, statükocu olarak gösteremezsiniz, çünkü bizzat rejimi yıkanlar onlar. Son olarak da Müslüman Kardeşler'in bu Selefilerle olan gergin birlikteliği, yani rekabetin asıl muhatabının sadece güç odakları değil, aynı zamanda selefiler ve al Gama'a al İslamiya/İslami Cihat gibi örgütler olması da bu tür bir neoliberalleşme önünde bir engel. Bunu da örnekler üzerinden açabilirdim ama şimdi buraya durayım ve sorulara geçelim.

Nabi Yağcı / Moderatör: Sorulara geçmeden önce benim Cihan arkadaştan bir ricam oldu, şimdi bu kadar çok bilgiyi nereden edindin ve nasıl bir akademik çalışman var, öncesi ne, bu konuda kısaca kendisini tanıtmayı için ondan ricada bulundum. Sorulara geçmeden önce onu kısaca dinleyelim, zannediyorum sizler de düşünüyorsunuzdur, bu soruları kafanızda.

Doç. Dr. Cihan Tuğal: Tabii başta yapmam gerekirdi. Boğaziçi Sosyoloji'yi bitirdim. Sonra Amerika'da sosyoloji doktorası yaparken Sultanbeyli ile tanıştım. Sultanbeyli'de bir sene öğretmenlik yaptım, yani düz lisede. Oradan Sultanbeyli üzerine bir çalışma yapmaya başladım ve okul, okul ve öğretmen çevreleri, camiler, partiler, kahveler, daha doğrusu çay ocaklar *-kahve değil. çünkü kâğıt oynanmıyor-* ve belediyede katılımcı gözlemci bir çalışma yaptım. Sadece gidip insanlarla röportaj yapmak değil bütün günümü cami ve çay ocaklarında geçiriyordum. Bir etnografi, yani katılımcı gözlem yoluyla çalışmalarımı yaptım ama bu sırada belgeleri de okuyordum, hani 1970'lerde 80'lerde neler yazılmış, parti programları vs., vs., belgeye dayalı bir tarih çalışması ile o katılımcı gözlemi birleştirmeye çalıştım.

Bu arada Sultanbeyli'de insanların kişisel anlatılarını da aldım: 1980'lerde, 1990'larda Sultanbeyli nasıl bir yerdi, sizin harekete katkınız, dahliniz nasıl oldu vs. ve belgelerle o kişisel anlatıları birleştirmeye çalıştım.

Sonra 2003 yılında doktora bitti, fakat işte bu 1.9'uncu Cumhuriyet kuruldu. "Büyük şeyi kaçırdık, ben bir daha Sultanbeyli çalışayım" dedim. Sultanbeyli'de iki-iki buçuk sene geçirmiştim, sonra bir altı ay daha geçirdim, yeni rejimin kanatları altında çok daha rahat bir çalışmaydı tabii, çünkü ilk dönemde ciddi korku, tedirginlik, şüphe vs. vardı. Bu nedenle ikinci dönemdeki çalışmam çok daha kısa

olabildi, altı ayda iki buçuk senede topladığım malzeme kadar malzeme topladım.

Bu kitap oradan çıktı. Şu anda da bir Mısır-Türkiye karşılaştırması üzerine çalışıyorum. Yine belgeleri okumakla, bu kişisel hikâyeleri birleştirmeye çalışan bir çalışma, yine partilerin programlarını, gazetelerini vs. okuyorum Mısır'da. Orada fakihler daha ağırlık sahibi, fakihlerin ve seküler entelejiyansyanın yazdıkları-çizdiklerini okuyorum ve de hayır kuruluşları ile konuşuyorum. Mısır'daki ve Türkiye'deki karşılaştırmanın merkezinde hayır kuruluşları var. Mısır'da 17 tane hayır kuruluşu ile görüştüm ama şimdi artık katılımcı gözlem yapıyorum iddiasında bulunamam, çünkü artık iş, aile vs. buna zaman vermiyor. Öyle sabahtan akşama kadar geçirecek vaktim maalesef olmuyor, onun için daha nokta vuruşu, gidip insanlarla röportaj yapıyorum, yerine göre yarım saat, bir saat, bir buçuk saatlik röportajlar.

Şimdiye kadar Mısır'da 50 görüşme yaptım. Türkiye'de de daha yeni yeni başlamış durumdayım. Bir cümle ile de is-tiyorsanız neden bütün bunları yaptığımı anlatayım. Benim başından itibaren bu meseleye girmemin sebebi şuydu: Belki bunu ta o Rabıl Tav'ın hikâyesine de bağlayabiliriz. Benim kişisel kanaatim, tabii çoğunluğun da katılmadığı bir kanaat. Serbest piyasanın sadece gayri ahlaki olmadığı değil, zaten başarısız da bir model olduğu fakat bunun var olan Marksist alternatiflerinin de ya da denenmiş olan Marksist alternatiflerinin de herhangi ciddi bir başarıya sa-

hip olamadığı, dolayısıyla başka bir yerlerden bir şeyler bulmak lazım ama bu tam olarak nereden? Onu henüz saptayabilmiş değilim. İlk başta büyük bir umutla bu hareketin tarihçesine ve günümüzdeki evrimine baktım, oralarda bir şey bulacağımı düşündüm, henüz bulabilmiş değilim. Mısır'a da onun için gittim, hadi Türkiye'de bu iş tatlıya bağlandı, düzenle İslamcılar arasında tatlıya bağlanmadığı bir yerden belki bir umut vardır diye Mısır'a gittim. Orada da tatlıya bağlamaya teşne çok insan varmış, onu gördüm ama böyle nüveler var, belki o nüvelerden bir şey çıkarılabilir umuduyla yaşıyorum ve çalışmalarım da biraz böyle bir hayaletin peşinde.

Nabi Yağcı/ Moderatör: Evet, ne güzel, bizim platformumuz da, burası da aynı Cihan arkadaş gibi arayış içinde, biz de arıyoruz. Arayanların bizim aramızda olması, şimdi tahmin ediyorum siz soracaksınız ama son derece kafamızda yeni perspektifler, yeni sorular, yeni açılımlar getiriyor. Biz de bunu istiyorduk zaten. Şimdi soru, söz sizin artık. Yalnız kayda geçeceği için lütfen isminizle birlikte sorar veya konuşursanız iyi olur.

Soru - Cevap

Özlem Avcı: Öncelikle ağızınıza sağlık, ben çok keyifle dinledim. Şunu merak ediyorum hocam, İslami hareketin sistemle bütünleşmesinden falan bahsettiğiniz ama ben kadınların bu değişimin neresinde olduğunu merak ediyorum, çünkü bahsettiğiniz o gözlemleri yaptığınız zamanlar camiler, çay evleri, parti merkezleri daha erkek alanları.

Dolayısıyla ben bu değişimde, yaşanan 1980'lerde başlayan, 1990'larda dayanan 28 Şubat'la birlikte temsile dönüşen ve daha ılımlı bir perspektif çizen bu değişimde kadınların çok güçlü bir rolü olduğunu düşünüyorum. Günümüzde bu İslami dönüşümü tartışırken aslında kadının örtünmesi, başörtüsünü üzerinden bir taraftan metaforik bir anlamda da kullanıyoruz. Dolayısıyla Sultanbeyli'de bu değişimde kadın hangi konumdaydı, bunu çok merak ediyorum.

Bir diğer nokta bu değişim acaba nereye doğru gidiyor? Benim anladığım İslami kesim içerisinde milli ve dindarlık denilen, daha çok toplumsal olaylardan siyasallaşmaya başlayan bir aşamadan bahsediyoruz ama bundan sonraki

aşama acaba hangi noktaya gelecek, bir öznelleşme süreci mi yaşanacak? Çünkü İslami kesimin kendi içinde de ifade ettiği bir geri dönüşten de bahsediliyor bir taraftan. Acaba bundan sonraki değişmeye ilişkin bir öngöründe de bulunabiliyor musunuz? Bunu merak ediyorum,

Doç. Dr. Cihan Tuğal: Can alıcı bir soru tabii. Bu benim baktığım İslami hareketin bir boyutuydu, çalışmamda mutlaka eksik kalmıştır, çünkü çok da gözlemlene fırsatım olmadı, yani etnografinin en zayıf olduğu noktalardan biri daha çok röportajlarla halletmeye çalıştım. Çoğunlukla da istediğim röportajları yapamadım. Sultanbeyli, Taksim'e, Beyoğlu'na benzemediği gibi Fatih'e de benzemiyor, orada kadınlarla erkekler arasındaki duvarlar çok daha yüksek ilk gittiğimde daha da yüksek idi. Dolayısıyla bu zayıflığın da farkındaydım, "Bir sürü şeyi görmüyorum, göremiyorum", onu röportajlarla kapatmaya çalıştım. İlk başta röportaja ikna olan bir sürü kişi sonradan "Kocam izin vermiyor" vs. vs. gerekçeleri ile röportaj olayını iptal etti, böyle şeyleri çok yaşadım.

2006'da bir parça daha gevşemişti ama yine belirli profilde insanlarla konuşabiliyordum. Sultanbeyli'nin genelini temsil eden bir profille konuştuğumu iddia edemiyorum. Bütün bu sınırlara rağmen ne gördüğümü aşağı yukarı anlatayım.

Refah döneminde çok daha yoğun bir mobilizasyon olduğunu düşünüyorum, yani kadın mobilizasyonunun Refah

döneminde daha yoğun olduğunu düşünüyorum. Tabii bu da bir çelişki, çünkü liberalleşen vs., vs. bir İslam'dan, İslam anlayışından bahsediyoruz. Bunun bir veçhesinin de kadınların rolünün artması olarak tezahür etmesi olarak bekleyebilirsiniz. Bazı anlamlarda artıyor tabii ama o anlamların sınırlı olduğunu düşünüyorum, ne anlamda? Refah döneminde duvarların kalınlığından ötürü kadınların mobilizasyonu başka tür bir meşruiyete sahipti. Kadınların bir yandan ikinci sınıf olduğu zaten kabul ediliyor, o sınırlar zaten zorlanmıyor, dolayısıyla o sınırlar içinde alabildiğine mobilize olsunar gözüyle bakılıyor. Ak Parti döneminde haremlik-selamlık uygulamaları, kıyafet sınırlamaları olsun zaten azalmaya başladığı için bir tehdit algısı da daha fazla artmaya başlıyor; daha muhafazakâr kesimler için söylüyorum.

Dolayısıyla üniversitedir ya da dergidir gibi daha entelektüel çevrelerde ve partinin teşkilatlarında kadınların rolünün artmasına rağmen arka mahallelerde kadınların rolünün azaldığını düşünüyorum ama bunlar biraz hipotez düzeyinde, çünkü çok büyük kanıtlar da elimde yok. Dolayısıyla çok iç içe geçmiş eşitsiz bir gelişim ve birbiriyle çok çelişen öğelerin olduğu bir gelişim yaşadığımızı düşünüyorum; hem bir taraftan kadına gittikçe açılan bir hareket ama bir tür kadının, bir tür ailenin kadınının da giderek daha da güçten düştüğü bir hareket yaşanıyor bence.

İkinci soru çok daha genel tabii, onu bir çırpıda cevaplamak neredeyse imkânsız, nereye gidiyor? O kadar farklı

yönlere gidiyor ki bu Medine metaforu vs. Bu zaten bir anlamda sosyal literatürün diline çevirecek olursanız sivil toplumla karşılanabilecek bir gelişim herhalde. İslam devleti yerine Medine-i fâzıla'yı kurmak, yani erdemli şehri kurmak. Bu gazetelerde sık sık ifade edilen, dergilerde de belki daha etraflıca işlenen bir fikir. Bu bence eğilimlerden sadece biri, yani entelijansiyanın bir kısmında hâkim bir eğilim olabilir ama bunu çok da abartmamak gerektiğini düşünüyorum, çünkü başka başka yönelimler de var. Bu İslam devleti fikrinden bence çoğunluk zaten vazgeçmiş durumda, son on senenin gelişimi ve bunun entelektüel kaynakları zaten vardı, yok değildi, hani Muhammed Abid El-Cabiri'den tutun daha sonradan Abdülkerim Süruş'a kadar hem Sünni hem Şii ulemada bunun destekçisini bulabilirsiniz.

İslam devleti fikrinin geri plana atılması, illa herkesin Medine-i fâzıla fikrine geldiği ya da sivil toplumcu İslamcılığa geldiği anlamına da gelmiyor. Bundan ne kast ediyorum? Tabii bundan ne kastettiğimi açmak için Medine-i fâziladan ne kastettiğimizi açmak gerekiyor. Onu da isterseniz biraz sonra yapalım.

Prof.Meryem Koray: Küyerel toplantılarının daha interaktif olduğunu biliyorum, en azından kendim de buraya konuşmacı olarak katılmış bir kişi olarak –*başlangıçta sizin de öyle bir niyetiniz olduğunu düşünmüştüm ama*- bence salona biraz daha zaman tanınmalıydı diye düşünüyorum.

Kuşkusuz konu çok iyi, tartışmalar çok daha da açılacak konular var ve Cihan Bey'in çok doğru, çok anlamlı saptamaları, kıyaslamaları var; ona herhangi bir diyeceğim yok ama biraz konularla ilgilenen kişiler olarak bizler de toplantıda biraz daha interaktif bir şey beklerdik; salon ne düşünüyor, bilmiyorum.

Buradan başlayarak, en sonda söylediği “Ne diye bu işe kalkıştım” sorusunu aslında ben de “O zaman bu açıklamalar bize ne anlatabilir, bizim gelecek kurgumuzla ilgili ne ifade edebilir”e geliyorum. Anlatımda eleştirel bir bakış göremedim, örneğin şöyle bir şey var: “Teslimiyet değil, bütünleşme” diyorsunuz, bu bütünleşmeden kim yararlanıyor ve bence “düzen” yerine acaba “kapitalizm” demek, düzenin en önemli adı o değil mi? Neoliberalizm değil, kapitalizm, çünkü düzen onun politikası, geride ciddi bir sistem var ve bu kapitalizmle İslam'ın bütünleşmesi kapitalizm adına ciddi bir güçlenme, çünkü ulaşamadığı dünyalarda var olmanın çok önemli bir yolu ele geçmiş oluyor. Sistem orada da kendi düşüncesi, kendi neoliberal politikalarıyla insana ulaşıyor, yöneticiye ulaşıyor veya orada sistem kuruyor.

Dolayısıyla buradan kim yararlı? Bana göre bir kristalleşme dediğimiz zaman kapitalizmin küreselleşmesi bu anlamda oluyor, yani her türlü kültürle her türlü mezheple, dinle vs. uzlaşmanın bir yolunu bulmuş oluyor. İslam burada ne oluyor, acaba bu bütünleşmede? Pasif devrim diyor, evet

İslam iktidara gelmek anlamında güçleniyor. Umut olmak anlamında bütün çıkış noktaları: Sosyal adalet, Batı'ya eleştirel bakış, sömürü, emperyalizm vs. Örneğin Tunus'ta, Mısır'da bu tür çıkışların arkasında bu tür sisteme yönelik eleştiriler var, zaten Cihan Bey de söyledi onları ama neoliberalizmle ya da kapitalizmle bütünleştiği zaman İslam ne vaat ediyor? Rant ekonomisi, bugün Türkiye'de olduğu gibi, başka bir şey değil.

Peki, sosyal adalet açısından ne vaat ediyor? Yardımseverlik. Bugün AKP sonrası sosyal devletin yok olduğu klientelist bir politikanın sosyal yardımlar açısından işlediğini görüyoruz. Rakamlar, uygulamalar, her şey bunu veriyor bize. Dolayısıyla bu bütünleşmede birileri kaybediyor, birileri kaybederken İslam siyasal olarak güçlü ama İslam düşünce ve ışık olmak anlamında ciddi bir şekilde gerilemiş oluyor.

Şöyle bir benzetme yapmak mümkün mü? Ben bu saptamalarınızı dediğim gibi son derece anlamlı buluyorum ama buradan öte biraz eleştirel bakmaya da ihtiyaç duyduğum. Mesela 1789 İhtilali'nde *“insan hakları, evrensel herkese ait”* deyip bir sürü yoksul insanı peşinden sürükleyip sonra iktidara geldiği zaman en az 150-200 yıl insan haklarının yoksullardan esirgenmesi, bunun gibi bir şey. Burada esirgeme yok ama yavaş yavaş sadaka kültürüne kader noktasına geliniyor. Çünkü “hak”tan giderek uzaklaşıyoruz, insan olmanın, insanın yaşanabilir onurlu bir yaşam sürmesinin

bir hak olduğunu bize sosyal devlet, sosyalist düşünceler söylerken, yavaş yavaş bunlardan uzaklaşıp neoliberal politikalar ve kapitalist sistem içerisinde gerçekleşebilecek bir şey haline geldiğini görüyoruz. Bu anlamda ciddi bir gerileme anlamını taşıyor mu? Bir de bunu görmek lazım. Rant ekonomisi, sosyal devlet veya sosyal devlet açısından sadaka anlayışı, klientelist politikalar bu insan adına örneğin bir gerileme anlamı taşıyor mu? Bunu da düşünmek gerek diye düşünüyorum Dine olumsuz bakmayalım, ama dinin bu şekilde kullanılmasına biraz eleştirel bakalım diye düşünüyorum

Doç. Dr. Cihan Tuğal: Teşekkürler soru için. Niçin “düzen” diyorum da kapitalizm demiyorum. Ben aslında başka platformlarda, başka şeyler diyorum, öyle diyeyim size, mesela İngilizce alt başlık “Kapitalizme massedilmesi”ydi, İslam’ın”, niye Türkçe başlıkta “düzen”e çevirdim bu sözcüğü? Bilerek çevirdim, çünkü kapitalizm Türkiye’de zaten o kadar kabul görüyor ki bu alt başlık kimseyi incitmeyecekti. Belki sizi incitecekti “ Aaa o zaman kötü bu” filan ama ben “düzen” dediğimde, kapitalizm dediğimden bundan rahatsız olmayacak insanlar “İslam düzenle birleşiyor” dediğimde bundan rahatsız oldu aslında insanları rahatsız etmek istiyordum. Ben bunda başarılı olduğumu düşünüyorum.

www.kuyere1.org